

RESTORICA

STIGTING SIMON VAN DER STEL FOUNDATION

NO 25 / 1989

Redaksioneel/ Editorial

*The Simon van der Stel Foundation celebrates its 30th anniversary this year. To mark this historic occasion this issue of **Restorica** is dedicated to those thirty years and to all who contributed towards a greater national heritage.*

The Simon van der Stel Foundation was constituted in 1959 to fulfil the role played by the National Trust in Britain and the Bond Heemschut in Holland – to preserve old historical building remnants for posterity.

Countries such as Iran has historical buildings dating back to the biblical times of Darius 2 500 years ago. The remains of buildings of 2 000 years ago can still be seen in Rome and Athens. These buildings represent the cultural heritage of these countries. Without them they would have very little to remind them of the glories of their past.

In South Africa we have a history going back a mere 335 years or so to the time when Jan van Riebeeck arrived in the Cape of Good Hope. Very few buildings in the Cape date back 300 years and the oldest buildings in the Transvaal are a very young 130 years.

These buildings, strange as it may seem, are the

only real links with our past history. They are the only foundations on which we can build the pride of the present generation, for these buildings are a constant reminder of the origin of our present culture. They are the reference points in our past history to which present developments should be referred. These buildings are the foundation-stones on which the future is to be build.

The task of the Simon van der Stel Foundation is thus not only to assist in paying a debt of homage to the generations that have passed, but also to assist in enriching the future for coming generations through conserving the unique and dear of the past.

*This issue of **Restorica** highlights the life of Dr WHJ Punt, founder-member and first Director of the Foundation. Subsequent directors and national chairmen are also introduced. Several interesting subjects such as the Erasmus House, Foster House and the farm Oostewal are discussed and Personacta has the latest news regarding the field of conservation.*

Redakteur/Editor
Patsy Redelinghuys

Ontwerp/Design
Marinda Lupo

Omslag

Kultuurskatte soos hierdie skildery van Augusta de Mist is aan dr WHJ Punt te danke (p 4). Foto: FT Dreyer – goedgunstiglik verskaf deur mnr Willem J Punt

Inhoud/Contents

4 Leef en laat leef

12 Dertig jaar aan die spits

16 Kronieke van 'n Stigting

19 Mylpaal vir bewaring

22 Erasmus-kasteel herleef

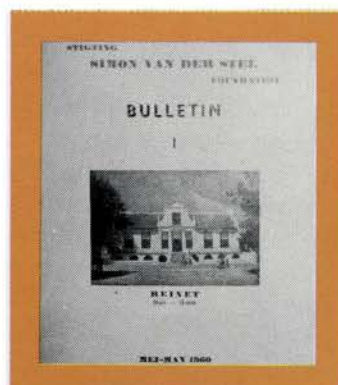
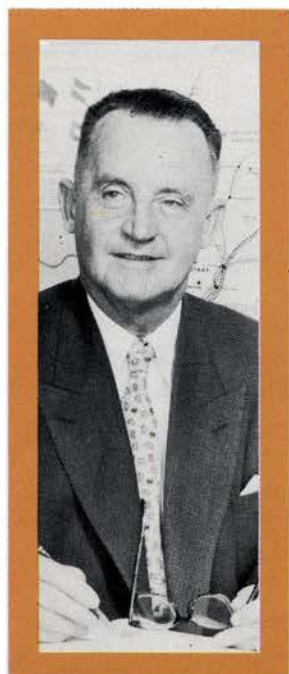
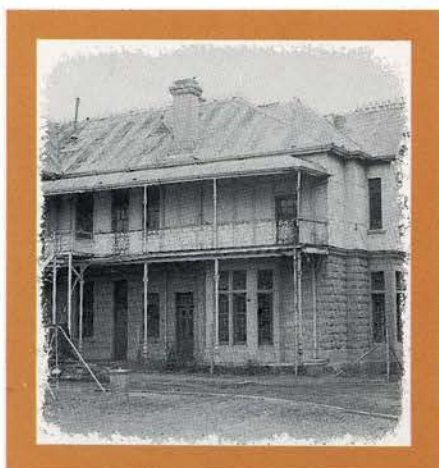
26 Well worth the effort

31 Man of many talents

34 Rus-in-urbe

36 De Libri

38 Personacta

Stigting Simon van der Stel Foundation
(Ingelyfde Vereniging sonder winsoogmerk/
Incorporated Association not for gain.)

Opgerig/Established
8 April 1959.
Reg No 60/00005/08

Magtigingsnommer/
Fundraising number:
FO2 200215 000 8

Posbus/PO Box 1743,
Pretoria 0001

Nasionale Raad/
National Council
Nasionale Voorsitter/
National Chairman
Dr WA Cruywagen
OVD/OMS
Nasionale
Ondervoorsitter/National
Vice-Chairman
Mnr/Mr FD Conradie
LP/MP

Kaapprovinsie/
Cape Province
Mnr/Mr L Müller
Mnr/Mr HS Pienaar
Mnr/Mr MF Smuts
Mev/Mrs G J Coetzee

Oranje-Vrystaat/
Orange Free State
Mnr/Mr A Kuijers

Transvaal
Mnr/Mr H Prins
Mnr/Mr L van Biljon
Mnr/Mr AR Hough
Mnr/Mr BJ van der Walt

Direkteur/Director:
Mev/Mrs A Kruger

Adres/Address
Posbus/PO Box 1743,
Pretoria

Tel 26-6748, 26-8651

Kopiereg voorbehou/
Copyright reserved

Drukkers/Printers
Gutenberg

Leef en laat Leef

Willem J Punt

Met dié lewenswyse
het dr WHJ Punt
geleef, voluit geleef, en
daardeur verseker dat
'n erfenis vir sy
nageslag kon bly
voortleef ...

Foto's goedgeunstiglik verskaf deur Willem J Punt

Willem Henry Jacobus Punt as jongeling.

O April 1959 – 'n belangrike datum in die kultuurgeskiedenis van Suid-Afrika. Op die dag, in die Kasteel in Kaapstad en met dr H F Verwoerd as eregas, word die Stigting Simon van der Stel in die lewe geroep. Die liggaam sou hom beywer vir bewaring en restourasie van Suid-Afrika se gebou-erfenis. Vandag, 30 jaar later, doen die Stigting

Simon van der Stel dit nog steeds.

Die eer vir die totstandkoming van hierdie organisasie kom dr WHJ Punt toe.

Willem Henry Jacobus Punt het die inisiatief geneem met die bevordering van die gedagte van 'n nasionale kulturbewaringsliggaam om naas die statuêre Historiese Monumentekommissie, die pu-

bliek bewaringsbewus te maak en te voorsien van 'n kanaal vir deelname aan bewaring. Hy het die medewerking van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns en die belangstelling van verskeie vooraanstaandes verkry om in 'n loodskomitee te dien. Dit het gelei tot die totstandkoming van die Stigting Simon van der Stel.

Om heeltyds direkteur van die Stigting te word moes dr Punt bedank as hoof van die Danville-laerskool. Die eerste kantoor word in die Pretorium-trustgebou in Kerkstraat, Pretoria, geopen met dr Punt en mev Van Dyk as personeellede. Die kantoor word na 'n paar jaar verskuif na die Ou Raadsaal op Kerkplein.

Fondsinsameling en bekendstelling was die eerste prioriteit en dr Punt het die land deurkruis. Sukses het nie uitgebly nie en heel gou kon die Stigting sy eerste bewaringsprojek uitvoer. Dit was Fort Mersky te Botshabelo naby Middelburg, Transvaal. Die projek word gevolg deur Coornhoop in Kaapstad. Die aardbewing van 1969 in die Boland bring 'n besondere geleentheid. Huise in Kerkstraat in Tulbagh was totaal vernietig en die SA Weermag sou die rommel opruim. Dr Punt kom hiervan te hore en haas hom laataand na die huis van Generaal R C Hiemstra, Hoof van die Suid-Afrikaanse Weermag. Hy was 'n vriend en medewerker in die Genootskap Louis Trichardt. Hulle bespreek die saak en Generaal Hiemstra bel die bevelvoerder van Kommando Westelike Provinsie om die volgende oggend se operasie stop te sit. Só kon die pragtige Tulbagh-projek uiteindelik uitgevoer word. Die Stigting het self twee huise gekoop en ge-

Willem H J Punt op driejarige ouderdom.

Willem Juriaan Ruwers (heel links) as "station chef" van Randfontein en personeel van die NZASM.

restoureer.

Verskeie projekte het gevolg. 'n Huis in Graaff-Reinet is aangekoop en gerestoureer. In Pietermaritzburg word Macrorie House tot die Stigting se besit gevoeg. In die Oos-Kaap word die Bradshaw-meul bekom. 'n Besondere projek was die verkryging en restourasie van Boekenhoutfontein, eertydse plaas van ZAR-Staatspresident, S J P Kruger.

restoureer.

Dr Punt se onwrikbare siening was dat die gebouebesit van die Stigting noodsaaklik was in terme van sy trustfunksie. Die geld vir die aankope en restourasies het van die publiek gekom en die onderneming is gegee dat die Stigting dit sou bewaar en in stand hou as trustee van die volk. Om die eiendom te vervreem sou

neerkom om verloëning van die Stigting se bestaansrede en sy belofte aan die publiek.

Tydens sy direkteurskap het dr Punt ook aan die verkryging van ander kultuurskatte vir Suid-Afrika aandag gegee. Voorbeelde is die verkryging van die Boere-Oorlogteëltablo's uit Nederland en die skilderye van goewerneurs M P de Chavonnes en J van Plettenberg en van mev Van Plettenberg en van mej Augusta de Mist, dogter van Kommissaris De Mist.

Die Stigting se *Bulletin*, tans *Restorica*, is deur dr Punt begin met die medewerking van dr Jan Ploeger.

Toe dr Punt in 1973 besluit dat hy wil aftree het sy seun, Willem J Punt, wat toe al lank betrokke was by die Stigting Simon van der Stel as sekretaris van die Pretoriase Tak en van die Stigting se Nasionale Raad hom opgevolg.

Willem H J Punt was vader van die Stigting Simon van der Stel en die pionier van praktiese bewaring in Suid-Afrika. Rondom die mens is eweneens heelwat te vertel. Sy agtergrond en loopbaan getuig hiervan.

In Europa het die algemene lewensomstandighede ná die omwenteling van 1848 lank moeilik gebly vir die gewone man. Dit was ook die geval in Nederland. Johannes Punt en sy gesin het gewoon aan die Prinsegracht in Amsterdam. Hy was skeepsmodelmaker van beroep. Daar was ses kinders in die gesin; Egbert, Jacob, Johannes en Pieter en twee dogters wat laat in hul tienerjare gesterf het, vermoedelik aan tering.

Die Eerste Vryheidsoorlog (1880–1881) bring die ZAR, OVS en die Boere, in hul stryd om vryheid en

Willem Punt saam met sy moeder en susters, Noordwyk, 1908.

onafhanklikheid teen die Britse Ryk, baie sterk onder die openbare aandag in Europa. Die Boere word oral in Nederland geëer. In 1881 word die Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging in Amsterdam gestig. Die NZAV bestaan vandag nog.

In Nederland is beseef dat dit noodsaaklik geword het vir die ZAR om 'n onafhanklike spoorverbinding

met 'n hawe vry van Britse beheer te kry. Dit het gelei tot die stigting van die Nederlands Zuid-Afrikaanse Spoorweg Maatschappij (NZASM) wat aanleiding gee tot 'n addisionele bron van immigrante vir die ZAR uit die ou stamland.

Aanvanklik het Egbert Punt geëmigreer, om in 1892 gevolg te word deur Jacob, wat ook diens by die NZASM aanvaar het.

Die broer, Johannes, het na Nederlands-Oos-Indië geëmigreer. Die broer, Pieter, het ook na Suid-Afrika en die NZASM gekom.

Jacob Punt is gebore op 3 Februarie 1870. Ná sy basiese skoolopleiding sluit hy aan by die Sewende Regiment van Amsterdam. Die weermag was destyds 'n heenkome vir jong werksoekers. Jacob maak goeie vordering en word binne ses jaar bevorder tot luitenant. Die romantiek rondom die Boere en die verre Afrika en die uitdaging van 'n nuwe loopbaan daar, het hom sy offiserspet laat verruil vir 'n spoormanspet.

By die NZASM het hy begin as konstruksiewerker aan die Oosterspoor, as ran-geerder, as ploegbaas, as assistent-stasiemeester te Pretoria, assistent-stasiemeester en later stasiemeester te Elandsfontein (Germiston), die grootste spoorkruising in die ZAR. In dié tyd is hy getroud met Cecile Henriette Ruwers, dogter van Willem Juriaan Ruwers, stasiemeester van Randfontein.

Willem Henry Jacobus Punt, die egpaar se eerste-ling, word gebore in die stasiemeesterwoning op Elandsfonteinastatie op 26 April 1900. In Mei 1900 word Elandsfontein ingeneem deur die Britse magte op pad na Pretoria. Jacob Punt weier om in Britse diens aan te bly by die spoorweë en hy word summier in die gevangenis geplaas. Sy vrou moes daaglik sy voedsel by die tronk aflewer. 'n Paar maande later, na hy 'n keer uit die tronk ontsnap het, word Jacob Punt en sy gesin na Nederland gedeporteer.

Tydens die vroeë fase van die Anglo Boere-oorlog

By die Van Rensburg-moordplek is die graf van 'n Swart kaptein van dié tyd aan dr Punt uitgewys. By hom is mnr AP de Lima, sy Mosambiekse medewerker.

Dr Punt saam met mev L Naude, dr SM Naude en Eerste Minister BJ Vorster tydens die restourasie van Boekenhoutfontein.

het Jacob en sy skoonpa Ruwers albei aktief as spoormanne gewerk vir die Boere se oorlogspogings. Willem Ruwers is gestuur na Colesberg en Burgersdorp waar hy selfs stasiemeester was. Vandaar is hy na Bloemfontein en vandaar, voor die Britse troepe uit, terug na Randfontein. By elke stasie het hy die telegraafsleutels weggegooi om die Britte

te vertraag. Met die uitbreek van die oorlog is Jacob Punt in bevel geplaas van Boeretreine na Natal. Hy het vir die kommando van Generaal Christiaan de Wet voorrade ingebring en het hierdeur 'n goeie vriend van De Wet geword.

Die trein wat Winston Churchill en Britse krygsgevangenes van Chievelly na Elandsfontein en Pre-

toria geneem het was onder bevel van Jacob Punt. Interessant is dat twee Britse offisiere kom kla het oor die teenwoordigheid van Winston Churchill, toe oorlogskorrespondent, by hulle in die kompartement. Hulle het geëis om volgens meerdere rang behandel te word en Jacob Punt moes Churchill eenvoudig in 'n ander kompartement opsluit.

Aá 'n verblyf van drie jaar in Nederland was die Punt in 1904 weer terug in Pretoria. Klein Willem kon goed onthou hoe hy en sy moeder, Cecile, by die Suzannasaal was op 16 Desember 1904 tydens die begrafnis van Staatspresident Paul Kruger.

Jacob se Krugergesindheid, en sy deportasie, het meegebring dat werk byna onbekombaar was. Jacob en Egbert het toe besluit om 'n sigarewinkel te begin – eers in Paul Krugerstraat naby die hoek van Pretoriusstraat en later in Kerkstraat op Kerkplein in die Reserve Investments-gebou (Cafe Riché). In dié vennootskap het die twee broers egter nie goed oor die weg gekom nie – die Engelse koop nie by Hollanders sigare nie, die Afrikaners rook nie sigare nie en die Hollandergemeenskap het ná die oorlog afgeneem.

Twee gesinne kon dus nie leef uit die een winkel nie en die onderneming word in twee winkels verdeel. Later word Jacob Punt vryskutboekhouer vir sake-manne en veral dokters in Pretoria. Dit het hy gebly tot hy op 87-jarige ouderdom aftree. Hy sterf in 1960 op die ouderdom van 90 jaar.

Cecile Punt was baie aktief op sosiale gebied en in die teater. Sy was lief vir rolskaats, 'n baie gewilde tydverdryf in Pretoria in die

eerste dekades van die eeu. Die Punt-gesin het uitgebrei met die geboorte van Cecile jnr en Johannes in Nederland en Jacoba (Cobie) in Pretoria. Klein Johannes sterf aan ingewandekoors in 1905. Suster Cobie was in lewe alombekend in Pretoriase teaterkringe as Cobie Court. Suster Cecile is vandag nog bekend as Tannie Cecile de Ridder van Volk-spele-faam.

In 1908 het Cecile met Willem, Cecile en Cobie 'n tyd lank in Nederland gewoon. Met haar terugkeer is sy van Jacob geskei. Dit bring vir jong Willem 'n ontwrigtende tyd mee. Hy woon soms by sy ma en soms by sy pa en soms by Duitse vriende, die Belstedts, op die plaas Vasfontein net noord van die huidige Roodewal-kragstasie. Willem se tienerjare op die plaas en in die jagveld (wild was volop, asook op die nabygeleë Springbokvlakke) word 'n belangrike faktor in sy ontwikkeling.

Willem is gevorm as seun van Nederlandse immigrante en die pro-Boere-sentimente in die ouerhuis, die simpatieke Duitse vriende, deur die blootstelling aan die boerelewe en die veld, die trauma van gesinsverbrokkeling, die vader se intelligensie en die moeder se kunssinnigheid.

Moeder Cecile is in 1965 op die ouderdom van 87 in Pretoria oorlede.

Willem was 'n leerling aan die Staatsgimnasium, Eendrachtskool en Hogere Oost Eind School waar hy in 1918 matrikuleer.

As skoolseun het Willem ook 'n veelbewoë lewe gehad. In 1914 was hy by toe Generaal Christiaan de Wet in Prinsespark 'n toespraak gelewer het. Hy het die Generaal gegroet en is uitge-

nooi om op sy plaas waatlemoen te gaan eet. Willem kon die afspraak nie nakom nie, maar hy het dit sy lewe lank onthou. In 1916 toe Generaal De Wet en ander Rebelle vrygelaat is uit die Ou Fort in Johannesburg is 'n ontvangs in Pretoria gereël by die White Horse-hotel in Kerkstraat. Willem het hom altyd die moeë Generaal en dr H van Broekhuysen goed herinner. Hy en 'n groep skoolvriende van Hogere Oost Eind het hulle daar ontmoet en weer by die begrafnis van mev Piet Joubert waar 'n bewoë Generaal De Wet elkeen met die hand gegroet het.

'n Gebeurtenis van 'n ander aard wat op die jonge Willem ook 'n indruk gemaak het was die politieke verdeeldheid onder die Afrikaners. Sy vader, Jacob, was 'n Botha-man maar tegelyk 'n vriend van Generaal De Wet en Jopie Fourie, wat albei Rebelle was. Trouens, Jacob Punt was Generaal Louis Botha se verkiesingsagent in die eerste Unie-Volksraadverkie-king in Pretoria-Oos waar teen Sir Percy Fitzpatrick te staan gekom is. Louis Botha het aangebied om, as beloning, vir Jacob 'n pos by die Spoorweë te reël. Hy het dit egter geweier – te Engels na sy smaak.

Willem Punt het deeglik besef dat kwalifikasies nodig was om te vorder. Geld vir verdere studie was daar nie, dus word hy dadelik onderwyser by 'n tweeman-plaasskooltjie by De Kroon naby Brits. Na twee jaar by die plaasskool skryf hy in by Normaal-kollege, Pretoria. 'n Studiele-ning is bekom deur bemid-deling van dr Hjalmar Reitz, wat vroeër jare 'n kamer by die Punts gehuur het.

Twee jaar later behaal Willem Punt 'n onderwy-

sersertifikaat en in 1923 die BA-graad, met hoofvakke Aardrykskunde en Ekonomie, aan die Transvaal University College (TUC'S), vandag Universiteit van Pretoria. Hy word onderwyser te Randjiesfontein, Wonderboom-Suid, Brakpan, Voortrekkerhoogte (Roberts Heights) en die Railway School (Suidskool). Na verdere studie behaal hy 'n tweede onderwysersertifi-kaat en in 1932 'n MA-graad aan die Universiteit van Suid-Afrika met 'n verhandeling getitel *The geographic influences on the economic and commercial development of the Springbok Flats*.

In dié tyd was Willem Punt ook 'n deeltydse dosent in Aardrykskunde aan die Pretoria Tegniese Kollege (Technikon) en aan die Universiteit van Pretoria. Hy word in 1935 Hoof van die Voortrekkerlaerskool in Bloedstraat. Met die sluiting van die skool in 1946 word hy Hoof van die Danville-laerskool tot met sy aftrede in 1959 om stigter en direkteur van die Stigting Simon van der Stel te word. Die skool spog vandag nog met die enigste volledige versameling vlae uit die Suid-Afrikaanse geskiedenis en 'n vywer in die vorm van die vyfpuntige VOC-kasteelplan wat in 1952 met die Drie Eeue-fees aangebring is.

Gedurende 1928 het Willem H J Punt 'n uitgebreide reis deur Europa onderneem op familie- en vriendebesoeke en vir kennismaking met nuwe denkrigtings in Europa en in Engeland. In Duitsland woon hy lesings by van Nazi-gesinde professore in die ekonomie. Dit het hom geweldig ontstel en die nasionaal-sosialisme, rassisme met militante beklemtoning, en die histerie

rondom die toe reeds bekende Adolf Hitler, het hom baie onrustig gemaak. By sy terugkeer in Suid-Afrika het hy 'n groot oorlog binne tien jaar voor spel. Dit het hom ongewild gemaak by familie en vriende, maar die uitbreek van Wêreld Oorlog II in 1939 het hom korrek bewys. Teenstrydig met sy pro-Duitse ingesteldheid van vroeër, het hy anti-Nazi geword en hom by die Suid-Afrikaanse leër aangesluit waar hy die rang van kaptein in die reserwemag bekleed het. Hy het die Afrika-eed met trots afgelê, want hy het gesê, 'n Nazi-oorwinning sal vir die Afrikaner 'n nog groter ramp as die Britse oorwinning van 37 jaar vroeër wees.

Omgewings- en geskiedenisbewustheid, voortspuitend uit sy agtergrond en veral sy navorsing op die Springbokvlakte, skep by hom 'n diepe besef van die heroïese van die Voortrekker en Boeregeskiedenis en die ontstellend snelle verdwyning van hul fisiese nalatenskap. Hierdie belangstelling vind 'n uiting in navorsing oor Voortrekkerroetes, en in aksies ter bevordering van kultuurbewaring en veral geboue.

Louis Tregardt, die eerste Voortrekker, het 'n dagboek nagelaat. Dié unieke dokument het by Willem H J Punt 'n besondere belangstelling gewek. Tregardt se reisbeskrywing en omgewingsbeskrywing het gepas by Punt se oriëntering soos blyk uit sy MA-verhandeling oor die Springbokvlakte. As aardrykskundige het hy die inligting in die dagboek ten volle kon benut in sy navorsing oor die trekroetes van Trichardt en Van Rensburg. Hy slaag ook daarin om die Trichardtroete in Transvaal

en tot in Maputo (Delgoabaai, Mosambiek) akkuraat vas te stel en te karteer. In 1944 in Maputo ontdek hy die Trichardt-grafte. In 1938 bereken hy teoreties waar die Van Rensburg-trek uitgemeor is in Mosambiek en besoek die terrein. 'n Ontdekking wat hy in die Britse argiewe in 1953 doen, lei tot dokumentêre bewys van die presiese plek. Tydens 'n ekspedisie in 1959 word verdere bewys gevind in die vorm van die Van Rensburg-aambeeld, vandag in die Voortrekkermonumentmuseum. Die plek is aan die oosoeewer van die Limpoporivier by die Djindi-spruit wes van Combomune.

Indertussen het 'n gebeurtenis van baie groot belang plaasgevind. In 1945 is die 50-jarige bestaan van die NZASM-lyn van Pretoria na Delgoabaai gevier. Willem Punt was 'n aktiewe lid van die reëlingskomitee. Die oud-ZASM-manne (niemand het ooit van "N"-ZASM gepraat nie, net van "ZASM") was in groot getalle aanwesig by verskeie feestelike geleenthede. Erepenning is geslaan en uitgegee. Willem Punt het in die tyd 'n aandeel gehad in die herontwerp van die nuwe SAS&H-kenteken waarin elemente van die ou NZASM-wapen opgeneem is.

Benewens die 1938-ekspedisie na die Van Rensburg-moordplek het Willem H J Punt verskeie navorsingsekspedisies gereël om terreine te verken, feitelike materiaal te bekom en veral oorleweringe op te teken. Benewens ekspedisies in verband met Louis Tregardt (1938 en 1941) is besoeke gebring aan Albasini (1941); Jock of the Bushveld-roete en transportroetes in die Laeveld

(1953 en 1959); De Kuyper-roete – eerste Blankes in Transvaal 1725 (1958); Van Rensburg-moordplek (1959); Zimbabwe-ruïnes (1954); die Buyse in Noord-Transvaal; Schoemansdal en die Makapansgrotte (tussen 1938 en 1958). In 1946, in opdrag van die destydse Departement van Onderwys, Kuns en Kultuur, was hy die ekspedisieleier in die filmspan van die ou Filmraad wat die Trichardt-trekroete van Soutpansberg na Delgoabaai verfilm het.

Sy navorsing oor die Trichardt-trek lei tot die ontdekking van die Trichardt-grafte in Maputo en die monument in die vorm van die Tregardt-trek-Gedenktuin wat in 1968 ingewy is. Die Voortrekkermonument in die buiteland bestaan vandag nog en is in besit van die Genootskap Louis Tregardt wat deur WHJ Punt opgerig is.

In 1953 het die Departement van Onderwys, Kuns en Kultuur aan hom 'n reisbeurs toegeken wat hom in staat gestel het om na Europa te gaan. Hy doen navorsing in die Britse, Portugese, Belgiese en Nederlandse argiewe en besoek opelugmusea in Denemarke, Swede, België en Nederland. In die argiewe het hy hoofsaaklik gesoek na inligting met betrekking tot die Voortrekkers, die VOC-vlae, Monomotapa en Zimbabwe. Die besoeke aan die opelugmusea het gespruit uit 'n belangstelling wat reeds vroeër geprikkel is – die bewaring en restaurasie van geboue.

Interessant dat die belangrike verwickelinge in Willem Punt se lewe uit dié belangstelling voortgespruit het – die Genootskap Oud-Pretoria, die Opelugmuseum en die Stigting Simon van der Stel.

Ná die na-oorlogse ekonomiese oplewing het 'n konstruksie-oplewing en daarmee saam, die slopingsmanie gevolg. Reeds in 1947 het die Transvaalse Provinsiale Administrasie begin stappe doen om 'n hoofkantoorgebou te bekom. Die keuse van terrein was die ou ZAR-Landdrostkantore in Pretoriusstraat, die Alderson & Flitton-motorvertoonlokaal (Buick-handelaars) op die hoek van Parlementstraat en Pretoriusstraat en die winkels in Bosmanstraat tot om die hoek in Kerkstraat. Die gevaar vir die Wesfasadegeboue was onmiskenbaar. Hierdie gebeurtenis was een van die vonke wat Willem HJ Punt op die gedagte van Genootskap Oud-Pretoria gebring het. Die Genootskap se stigtingsvergadering het plaasgevind in Maart 1948 in die Punt-huis in Muckleneuk. Mev Phyllis Punt het die reëlings getref en was die eerste sekretaresse. Die Genootskap is waarskynlik die oudste plaaslike historiese vereniging in die land. Die Genootskap het hom ten doel gestel om hom te beywer vir die bewaring van geboue in Pretoria en vir die opteken en publisering van plaaslike geskiedenis. Met sy boek *Louis Trichardt se Laaste Skof* verwerf hy 'n Ph D-graad aan die Universiteit van Stellenbosch.

In 1953 verkry dr Punt 'n onderneming van die Stadsraad van Pretoria om grond vir 'n Nasionale Opleugmuseum beskikbaar te stel.

Rondom 1950 word 'n ou rol film op 'n solder in Nederland ontdek. Dit blyk 'n 1900-nuusfilm te wees waarop President Kruger se aankoms in Den Haag getoon word. Willem Punt het hom beywer om die ou film oorgesit te kry op 16

mm. Die eerste vertoning hiervan was in Libertas vir die Eerste Minister DF Malan en mev Malan.

Met die inwyding van die Voortrekkermonument in 1949 het WHJ Punt met die samewerking van die Filmraad, 'n filmsaaltjie ingerig en vir die duur van die feestyd historiese rolprente, waaronder Tregardt se laaste skof, vertoon.

Die Drie Eeue-fees of die Van Riebeeck-fees van 1952 het Willem Punt besonder geïnteresseer en hy het aktief deelgeneem aan die Pretoriase feeskomitee. Dié gebeurtenis vestig ook die aandag op die geboorteplek van Jan van Riebeeck – Culemborg in Nederland, en op die huis "De Fonteyn" van sy grootvader waar hy waarskynlik gebore is. In 1952 al was die huis verval en dit word later selfs ontruim en onbewoonbaar verklaar.

In 1953 egter besoek dr Punt Culemborg en word die saak met die burgermeester bespreek. 'n Be-roep op die Suid-Afrikaanse regering vir bewaringshulp val op dowe ore. In 1962 was dr Punt weer daar. Dit het toe al 'n baie dringende saak geword. In 1965 loods dr Punt in Pretoria 'n fondsinsamelingsveldtog ten behoeve van die Van Riebeeck-huis. Twee komitees word spesiaal vir die doel gestig, eers te Pretoria en toe te Kaapstad. Binne maande is R8 000 bymekaar gemaak. Die twee komitees word in 1966 saamgevoeg om die Stigting Jan van Riebeeck te vorm. Die Stigting sit die fondsinsameling voort en inisieer die Stichting Jan van Riebeeck-huis, wat "De Fonteyn" vir een gulde van die stadsraad van Culemborg koop en restourasiesubsidies van die Nederlandse owerhede verkry. Die veldtog in Suid-

Afrika bring R34 000 (in vandag se geld ± R300 000) byeen wat die restourasieprojek moontlik maak. Die gerestoureerde Van Riebeeck-huis is in 1971 ingewy.

Hierdie projek bring dr Punt in noue kontak met onder andere mnr Ton Koot, destyds sekretaris van die Bond Heem-schut in Nederland en sekretaris van die Rijks Museum in Amsterdam. Dit word 'n lewenslange vriendskap. In 1972 word in Rotterdam in 'n ou teater muurpaneel van keramiekteëls met tonele uit die Tweede Vryheidsoorlog ontdek. Met die samewerking van mnr Koot, slaag dr Punt daarin, as Direkteur van die Stigting Simon van der Stel, om die teëltable's na Suid-Afrika te bring. Vandag is dit te sien in die Oorlogsmuseum in Bloemfontein.

WHJ Punt was lank lid van die Historiese Monumente-kommissie (voorganger van die Raad vir Nasionale Gedenkwaardigheid). Hy was lid van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns en 'n Herout van Suid-Afrika (lid van die Heraldiekraad). Hy is bekroon deur die SA Akademie met erepenning, asook deur die Stigting Jan van Riebeeck en Simon van der Stel.

Hy is ook bekroon deur die Stadsraad van Lourenco Marques, die Genootskap Louis Tregardt en deur die Bond Heem-schut. Die Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging van Amsterdam het ook die Van Riebeeck-penning aan dr Punt toegeken.

In 1980 word dr Punt benoem deur die Staatspresident vir 'n Dekorasië vir Voortreflike Diens (DVD). Die oorhandiging word egter uitgestel tot Julie 1981. Willem Henry Jacobus Punt sterf op 22 Mei 1981.

Dertig jaar aan die spits

Sedert sy ontstaan 30 jaar gelede het die Stigting onder die aanvoering van 'n aantal staatmakers gestaan.

Nasionale Voorsitters

Dr W M Nicol 1959—1965

Dr S M Naude 1966—1983

Prof H W Snyman 1983—1988

Dr W J Cruywagen

1988—Tans

Direkteure

Dr W H J Punt 1959—1974

Mnr W H J Punt 1974—1978

Mnr G J Jooste 1979—1985

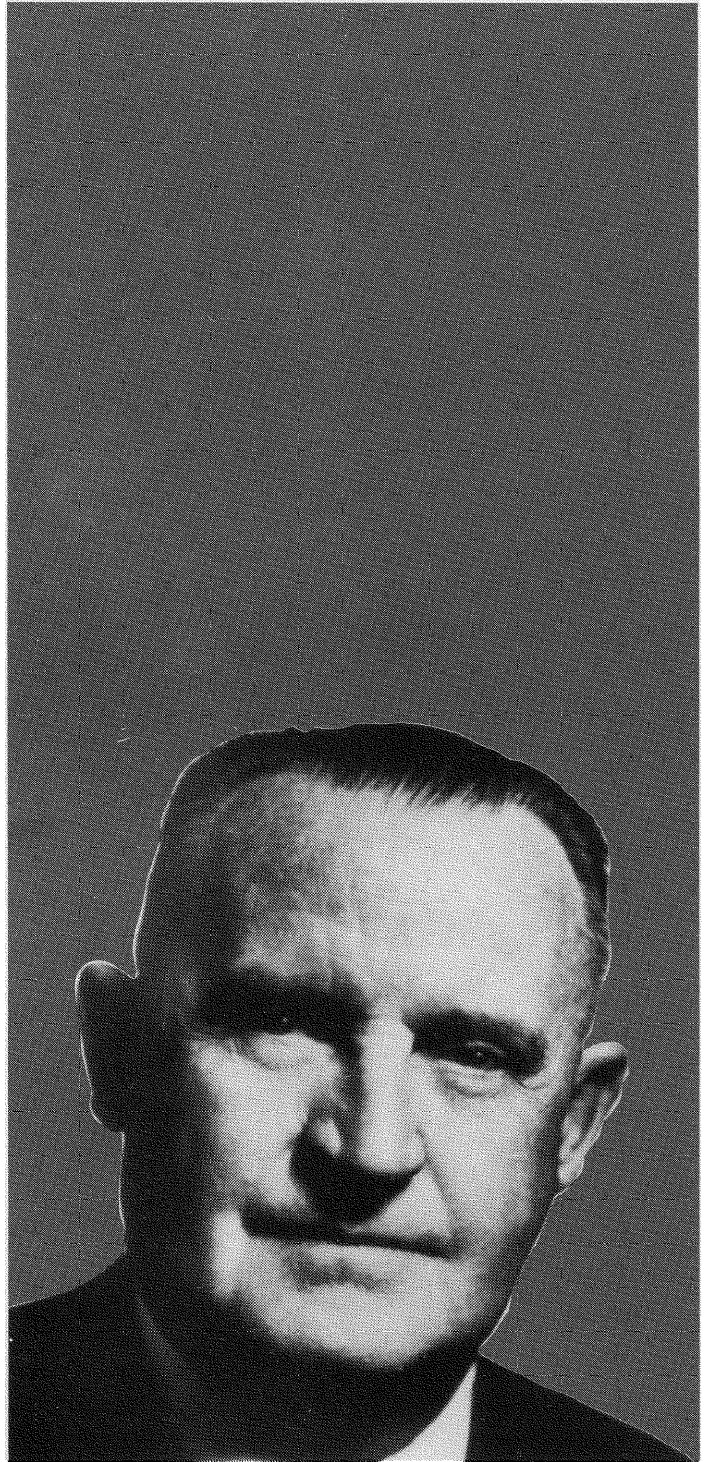
Dr E C Labuschagne

1985—1988

Mev A L M Kruger 1988—Tans

Dr W M Nicol
1959–1965

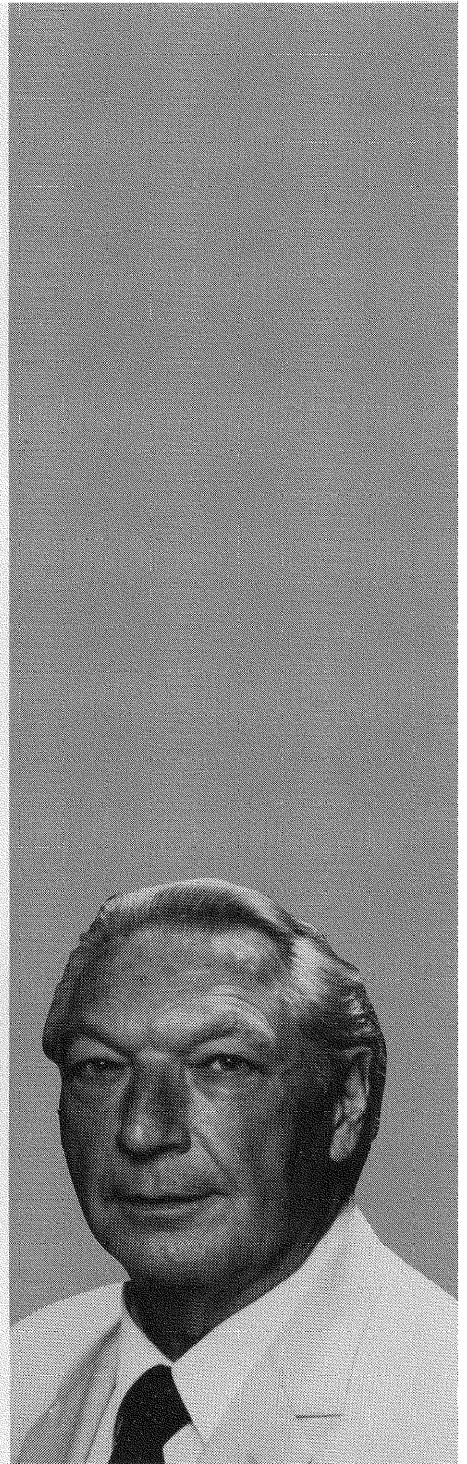
Dr W H J Punt
1959–1974

Dr S M Naude
1966–1983

Mnr WHJ Punt
1974–1978

Prof H W Snyman
1983–1988

Mnr G J Jooste
1979–1985

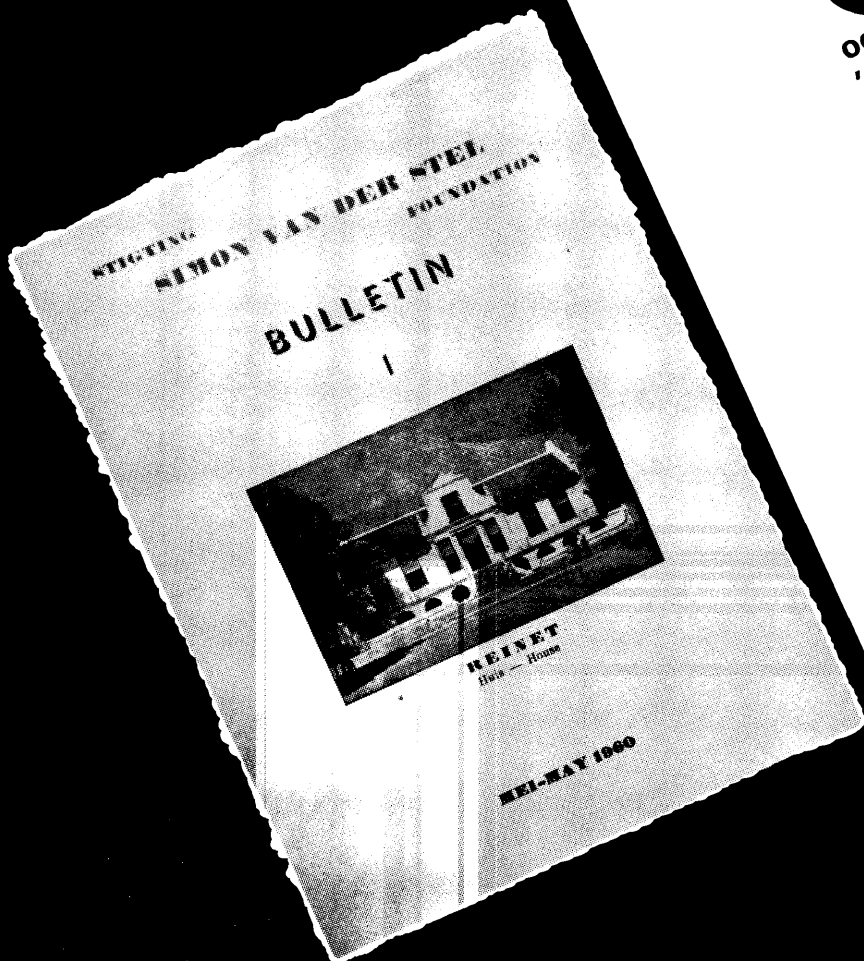

Dr W J Cruywagen
1988–Tans

Mev A L M Kruger
1988–Tans

Kronieke van 'n Stigting

“O ns vertrou dat hierdie eerste Bulletin u sal oortuig dat die Stigting 'n lofwaardige saak be- dien.” Met dié voor- woord lei dr W M Nicol, eerste Nasionale Voor- sitter van die Stigting die eerste lyfblad en die voorganger van Resto- rica, in.

Bestaande uit 20 blad- sye, gedruk op klein formaat en met twee “artikels”, oftewel refe- rate, wat onderskeidelik deur mnr Norman Eaton en dr W E G Louw ge- lewer is, het die Bulletin in Mei 1960 onder redakteurskap van dr Jan Ploeger verskyn.

Soos die Stigting, het ook die *Bulletin* sy ontstaan te danke aan die

inisiatief van die stigterslid en eerste Direkteur, dr W H J Punt.

Daar is destyds tussen dr Punt en dr Ploeger ooreengekom dat laasgenoemde as redakteur sou optree en die pers-

klaarmaking, redigering en drukproewe sou hanteer. As assistent-redakteur het dr Punt aspekte soos advertensies, omslag en die finansiële

sy hanteer. Dr Ploeger het altesaam 28 uitgawes van die blad geredigeer en is per uitgawe vir sy werk vergoed. Dr Punt het geen vergoeding ontvang nie en het dit as deel van sy bydrae tot die Stigting beskou.

Van hierdie beskeie begin het die *Bulletin* gegroei en in Oktober 1965 beslaan *Bulletin* 11 nie minder nie as 113 bladsye. Enkele jare later word dit as die "bekendste blad oor restou-

rasie en die bewaring van ons erfenis in Suid-Afrika" beskryf. Gesaghebbende artikels oor bewaring in die buitenland is ook van tyd tot tyd in die blad gepubliseer. In 1973 bestempely wyle dr F C L Bosman, 'n

wyde vriend van die Stigting, die *Bulletin* as "die luisterryke kronieke van die opkoms en bestaan van die Stigting".

Interessant dat albeimanne aan die stuur van die *Bulletin* reeds vroeg in hul vennootskap ooreengekom het om een dag saam die tuig neerte lê. Vyftien jaar ná die ontstaan van die blad, in 1974, het dr Ploeger bedank en enkele maande later ook dr Punt.

In 1975 is die naam van die *Bulletin* verander na *Restorica*. Die rede hiervoor was dat die woord "Bulletin" niks-seggend was en 'n spesifieke karakter verkry kon word met 'n spesiale naam.

Die destydse redakteur, mnr Willem J Punt, het die naam "Restorica" saamgestel uit die

woorde "restourasie" en "histories". Ná 31 publikasies onder die vaandel "Bulletin" het *Restorica* in Desember 1975 die lig gesien. Die tydskrif is destyds teen R1,50 per eksemplaar verkoop.

Vandag, dien *Restorica* jaar later, dien *Restorica* steeds die belange van die Stigting. As volwaardige tydskrif wat in die gees van die moderne tyd 'n eie identiteit handhaaf, ding die blad mee met 'n magdom ander tydskrifte en word die "lofwaardige saak" wat een en almal se steun verdien, steeds gedien.

Soos ons kwagga groter geword het, het hy ook slimmer geword.

Twintig jaar gelede het ons Trek-kwagga die plan gekry om aan almal in die land, van motoriste tot boere, nyweraars tot mynhuise, die flinkste diens en allerbeste petroleum-produkte te bied.

Die plan het gewerk. Vandag is die blou-en-geel kwagga oral – van die kleinste plasies tot die grootste fabriek, langs die pad na stil plattelandse dorpe en langs besige stadstrate.

Maar groot word was nie

genoeg nie. Ons kwagga het ook slim geword. So slim dat Trek in 1988 die sewe-en-twintigste plek beklee het in die Sunday Times se oorsig van die "Top 100"-maatskappye.

En net om te bewys dat hy werklik vir alle Suid-Afrikane omgee, deel die Trek-kwagga in een van die wydverspreidste depotnetwerke in die land en stel hy dienste op almal se drumpel beskikbaar.

Trek is voorwaar 'n maatskappy wat Suid-Afrikane met trots vul.

Die Hoëprestasie Oliemaatskappy.

MYLPAAL VIR BEWARING

Gerhard-Mark van der Waal
Ingrid Coetzee

Die Konferensie oor Kultuurbe-
waring wat van
6–10 Junie 1988
in Kaapstad
gehou is, was 'n
belangrike myl-
paal vir bewaring.
In die 37 referate
is 'n wye spek-
trum van oriënta-
sie- en probleem-
aspekte aange-
spreek, terwyl in
die tien bespre-
kingsessies in-
dringende en kri-
tiese vrae gestel
is oor die knel-
punte wat op die
bewaringsterrein
ervaar word.

'n Verklaring
wat deur van
konferensiegang-
ers opgestel is,
word volledig
weergegee. Die
Voortsettingsko-
mittee wat deur
die konferensie-
gangers aange-
stel is, handel
tans met die be-
sluite van die
Konferensie en 'n
werkseminaar
word vir die einde
van 1990 in die
vooruitsig gestel.

Kultuurbe-
waring in
Suid-Afrika beleef
die afgelope jare 'n
krisis as gevolg van die lae
prioriteit wat dit allerweë
geniet; die gefragmen-
teerde wyse waarop dit
bestuur en bedryf word;
en die onvermoë daarvan,
in baie gevalle, om in te
speel op die nuwe uitda-
gings wat die veranderende
sosio-ekonomiese en politieke
konteks bied.

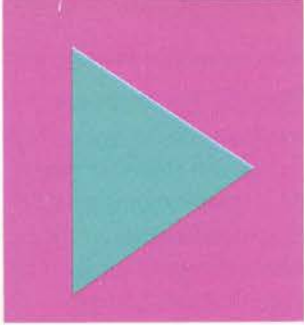
Die frustrasies waartoe
hierdie omstandighede lei,
het by die Suid-Afrikaanse
Vereniging vir Kultuurge-

skiedenis, die Raad vir
Geesteswetenskaplike Na-
vorsing, die Raad vir Nasio-
nale Gedenkwaardighede,
die Suider-Afrikaanse Mu-
seumvereniging en die De-
partement van Omge-
wingsake die gedagte laat
ontstaan om die knelpunte
op 'n indringende wyse op
'n konferensie te be-
spreek. Die idee was om
helderheid oor die bates
en laste te kry; om soveel
as moontlik geïnteres-
seerde groepe by die be-
spreking te betrek; en om
'n aantal riglyne vir die
hede en die toekoms te
formuleer.

Met 'n manifes of ver-
klaring as konferensiere-
sultaat in gedagte, het die
reëlingskomitee voor die
konferensie 'n konsepma-
nifes voorberei wat op die
tweede dag van die konfe-
rensie aan alle aanwesiges
vir bestudering uitgedeel
is. Hoewel 'n intensiewe
studie van soortgelyke in-
ternasionale verklarings
oor kultuurbe-
waring ge-
maak is, het die komitee
uiteindelik besluit om die
dokument spesifiek op die
situasie in Suid-Afrika toe
te spits.

Van die konferensie-
gangers het 'n gewysigde
stuk opgestel wat "Re-
commendations" genoem
is. Aangesien die
reëlingskomitee hom in
beginsel met die wysi-
gings kon versoen, omdat
die wese van die konsep-
manifes behoue gebly het,
is dié "Recommendations"
ook aan al die aan-
wesiges uitgereik.

Die eerste twee dae van
die Konferensie is gewy
aan teoretiese aspekte,
ten einde duidelikheid te
verkry oor die konseptuele
raamwerk waarbinne kul-
tuurbe-
waring plaasvind.

'n Ope debat is die laaste dag gehou en die formulering van 'n manifest vir kultuurbewaring in Suid-Afrika is bespreek. Die aanwesiges het besluit om die "Recommendations"-dokument as vertrekpunt vir die bespreking te neem en om dit 'n Verklaring te noem aangesien die konferensiegangers nie die nodige magtiging gehad het om 'n manifest te formuleer en te onderskryf nie. Die afgevaardigdes se skriftelike kommentaar op albei die konsep-dokumente is tydens die debat in berekening gebring. Die meeste punte in die Verklaring kon by wyse van konsensus vasgestel word. Waar daar meningsverskille ontstaan het, is gestem. Slegs afgevaardigdes wat vir dié dag geregistreer was, het stemreg gehad. Die Verklaring reflekteer die meerderheidstem van die aanwesiges en nie noodwendig die menings en standpunte van die organiseerders of liggame verteenwoordig by die Konferensie nie.

Die Konferensie en die Verklaring word beskou as 'n begin, eerder as 'n eindpunt in die soeke na 'n beter bedeling vir kultuurbewaring in Suid-Afrika.

Verklaring

Inleiding

Vervul met 'n boodskap vanuit die verlede, bly die kultuurerfenis van geslagte

van Suid-Afrikaners vandag 'n lewende getuie van hulle sosiale geskiedenis en tradisies. Suid-Afrikaners word toenemend bewus van die eenheid van menslike waardes en beskou hierdie erfenis as 'n gemeenskaplike nalatenskap. Hulle erken alle Suid-Afrikaners se verpligtinge om hierdie erfenis vir toekomstige geslagte te bewaar. Dit is ons plig om hierdie erfenis in sy volle werklikheid oor te dra en ons moet so geloofwaardig as moontlik die voorhistoriese en historiese ondervindinge van alle Suid-Afrikaners, ongeag ideologiese verskille, herwin, opteken en herinterpreteer.

Dit is noodsaaklik dat die beginsels wat die bewaring van die kultuurerfenis moet rig, vasgestel word op nasionale vlak sodat die kultuuridentiteit van Suid-Afrikaners as 'n eenheid, asook dié van elke samestellende gemeenskap, versterk sal word.

Die Suid-Afrikaanse Konferensie oor Kultuurbewaring

1 Oorweeg

- 1.1 Die belangrikheid van die oordrag aan toekomstige geslagte van 'n kulturele verwysingsstelsel wat die lewenskwaliteit sal verbeter en die kulturele, ekonomiese en sosiale ontwikkeling van alle Suid-Afrikaners sal bevorder;
- 1.2 Die belangrikheid van kulturele interaksie in

menseverhoudinge en in 'n stabiele Suid-Afrikaanse gemeenskap;

- 1.3 Die behoefte aan die aanvaarding van die verantwoordelikheid van kultuurbewaring deur beide die owerheid en die publiek;
- 1.4 Die noodsaaklikheid van 'n gekoördineerde bestuurstelsel vir kultuurbewaring, gemik op die optimale gebruik van skaars hulpbronne soos mannekrag en fondse;
- 1.5 Die noodsaaklikheid van demokratiese beginsels en norme in kultuurbewaring in die lig van publieke aanspreeklikheid vir bewaring;
- 1.6 Die noodsaaklikheid van 'n omvattende program van opvoeding, inligting, en navorsing om kultuurbewaring te ondersteun en ontwikkel;
- 1.7 Die noodsaaklikheid van 'n inligtingsnetwerk vir kultuurbewaring om opvoeding, bewustheid, navorsing, publisiteit en toerisme te onderskraag;
- 1.8 Die noodsaak om 'n manifest saam te stel wat huidige menings oor kultuurbewaring byeenbring en die oogmerk van kultuurbewaring bepaal; en die noodsaak om hierdie manifest bekend te stel na verdere oorleg met so 'n wye spektrum moontlik van Suid-Afrikaners.

2 Konstateer

- 2.1 Dat kultuurbewaring in Suid-Afrika tans 'n

verontrustende lae prioriteit by beide die owerhede en die algemene publiek geniet en dat grondverantwoordelikhede nie aanvaar word nie;

- 2.2 Dat die waarde van kultuurbewaring in interkulturele kommunikasie in Suid-Afrika nie ten volle verstaan word nie;
- 2.3 Dat die waarde van kultuurbewaring in die ontwikkeling van die land en sy samestellende gemeenskappe nie voldoende waardeur word nie;
- 2.4 Dat die administrasie en praktyk van kultuurbewaring in Suid-Afrika tans versplinter is en dat voor die hand liggende kernpunte tot nadeel van kultuurbewaring nie aangeraak word nie;
- 2.5 Dat geen demokraties-aanvaarbare beginsels en norme vir kultuurbewaring in Suid-Afrika bepaal, bekendgestel of toegepas is nie;
- 2.6 Dat kultuurbewaring 'n te geringe deel van die algemene Suid-Afrikaanse lewensbeskouing vorm en dat dit 'n onverdiende mindere rol speel in opvoeding, inligting, navorsing en toerisme;
- 2.7 Dat daar 'n gebrek aan inligting oor kultuurbewaring bestaan as gevolg van die afwesigheid van 'n inligtingsnetwerk oor hierdie onderwerp en as gevolg van die nalating om alternatiewe en nuwe kultuurvorms ernstig te bejeën;
- 2.8 Dat, as gevolg van mensgemaakte ontwikkelinge, agteruit-

gang- en natuurlike verweringsprosesse, asook bogenoemde faktore, die Suid-Afrikaanse kultuurerfenis vernietig word teen 'n verontrustende tempo;

- 2.9 Dat die ontoereikende bewaring van die Suid-Afrikaanse kultuurerfenis die agteruitgang van die lewenskwaliteit van die land se inwoners veroorsaak en kulturele wisselwerking benadeel;
- 2.10 Dat dit die morele verpligting van enige regering is om nie wette te maak wat die vernietiging van kulture of gemeenskappe tot gevolg het nie;
- 2.11 Dat die verklaring vervat in hierdie dokument in ooreenstemming is met die gees van 'n harmoniese, nie-rassistiese en demokratiese Suid-Afrika.

3 **N** neem die volgende aan:

- 3.1 Woordomsrywings:
 - 3.1.1 Kultuurerfenis beteken die tasbare en ontasbare eiendom wat enige groep Suid-Afrikaners as van kulturele waarde ag.
 - 3.1.2 Bewaring beteken al die versorgingsprosesse wat gebruik word om die kulturele waarde en betekenis van die kultuurerfenis te behou in die

konteks van die mensdom as geheel.

3.2 Algemene Beginsels:

- 3.2.1 Die kultuurerfenis as 'n verenigde krag in Suid-Afrika moet erken en versterk word;
- 3.2.2 Elke gemeenskap moet die geleentheid gebied word om sy kultuur te bewaar en te ontplooi, sonder dat die een kultuurgroep die ander oorheers;
- 3.2.3 Die kultuurerfenis moet toeganklik wees vir almal sodat wedyersydse begrip tussen kultuurgroepe bevorder en kulturele interaksie vergemaklik word;
- 3.2.4 Die herwin van die kultuurerfenis van uitgestorwe gemeenskappe wat net uit argeologiese en historiese bronne bekend is, is van nasionale en dikwels internasionale belang;
- 3.2.5 Die verantwoordelikheid vir kultuurbewaring word gedeel deur die staat en die publiek.. Beide behoort besiel en gemobiliseer te word tot groter

werksaamhede in hierdie veld maar moet waaksaam wees teen die aanwending van kultuur vir politieke doeleindes;

- 3.2.6 Kultuurbewaring moet tuis begin en by die algemene lewenswyse geïntegreer word;
- 3.2.7 Kultuurbewaring moet beplan, bestuur en toegepas word op 'n gekoördineerde wyse wat publieke deelname insluit;
- 3.2.8 Aangesien kultuurbewaring mannekrag, uitgawes en toewyding vereis, moet hiervoor voorsorg getref word in ekonomiese beplanning.

4 **E**n besluit daarom dat:

- 4.1 Die owerhede en alle ander instellings en liggame gemoeid met kultuurbewaring hulle verantwoordelikhede en doelstellings in hierdie verband onduubelsinnig behoort te verduidelik.
- 4.2 'n Omvattende nasionale beleid oor kultuurbewaring in Suid-

Afrika wat aan die bogenoemde beginsels voldoen ontwikkel, gevestig en toegepas moet word.

- 4.3 'n Voortsettingskomitee opgerig word met die volgende opdrag:
 - 4.3.1 Om die owerhede in te lig dat dit die begeerte van hierdie Konferensie is dat kultuurbewaring sonder belemmering deur verdeelde begrensing uitgevoer word.
 - 4.3.2 Om op 'n demokratiese wyse kultuurbewaringsliggame te raadpleeg ten einde 'n manifest vir kultuurbewaring in Suid-Afrika op te stel wat die konsensus van alle belanghebbende partye weerspieël.
 - 4.3.3 Om die besluite en menings wat op hierdie Konferensie uitgespreek is, onder die aandag te bring van die toepaslike owerhede en gemeenskappe.

Die organiseerders het die volledige verrigtinge van die Konferensie gepubliseer onder die titel *Die bewaring van kultuur: veranderende konteks en uitdagings*. Dit sluit in al 37 referate, die opsommings van die tien paneelbesprekings en die Verklaring. 'n Beperkte aantal eksemplare van die verrigtinge is te koop teen R57,00 (AVB, verpakking en posgeld ingesluit) en kan bestel word by Dr US Kusel, Posbus 3300, Pretoria, 0001.

Erasmus- berleef

1

Foto's: Argief, AJ-konstruksie

Kasteel

Anton Jansen

"Pretoria word tans weer met die moontlikheid gekonfronteer dat een van sy historiese landmerke dalk die prooi van tegnologiese vooruitgang gaan word. Pas nadat die stof in verband met die wesfasade van Kerkplein, vir die huidige, gaan lê het (gelukkig nie die wesfasade se stof nie), is die slopingsgevaar aan die oplaai oor die bekende Erasmus-kasteel op die suidoostelike uithoek van Pretoria.

"Die Transvaalse Werkedepartement se standpunt is dat indien die hospitaal wel op Garsfontein gebou gaan word en dit nie anders kan nie, die gebou wel gesloop sal moet word."

Só skryf dr Ben Cronje in 1978 in *Pretoriana* nr 74/75.

Gelukkig is hierdie vrees van dr Cronje en van baie ander bewaringsbewuste Pretorianers nie bewaarheid nie.

Nou, elf jaar later, is 'n groot gedeelte van hierdie interessante laat-Victoriaanse half-herehuis, half-plaashuis, gerestoureer.

Danksy Krygkor, die huidige eienaars, is nie net

1 Die Erasmus-kasteel voor restourasie.

2 Die Kasteel tydens restourasie.

2

die huis bewaar nie, maar kon ook die twee oorspronklike woonhuise wat vir padboudoeleinde gesloop moes word, herbou word op dieselfde terrein. Selfs die begrafplaas is verskuif en is nou op dieselfde terrein geleë.

Die gerestoureerde en gerekonstrueerde strukture en tuine bestaan uit 'n laat-pionierswoning wat uit 1860 dateer, 'n groot boerewoning van 1890, 'n herehuis van 1903, honderde meters gestapelde klipmuurheinings, 'n beeskraal en 'n begrafplaas, roostuin en vrugteboord. Die waenhuis, eendedam, unieke kleinhuise en 'n paar grafstene moet nog in ere herstel word.

Hoewel die herehuis 'n duur en imposante voorkoms het, het dit tydens die restourasie duidelik geword hoe die argitek, JW Leslie Simmonds MSA Eng Arch, van slim tegnieke en goedkoop boumateriaal gebruik gemaak het en sodoende die huis vir £7 200 kon laat bou het.

Die herehuis is net na die oorlogsjare in 1903 gebou. Materiale en vervoer was skaars en duur. Die voor-oorlogse tyd toe volop ingevoerde materiale geredelik beskikbaar was, was verby. Baie van die Hollandse vakmanne het ook reeds die land verlaat. En tog is hier iets moois geskep.

Uit foto's en oorlewing het dit geblyk dat 'n kombuis noord van die huis gestaan het en deur middel van 'n oordekte loopgang van 12 meter lank aan die huis verbind was. Dit is egter alles etlike dekades gelede gesloop. Deur middel van skaal, pas en meet en met behulp van argeologie is tydens die restourasie en rekonstruksie bepaal waar die kombuis gestaan het.

Hierdie taak het byna twee maande in beslag geneem, want min of geen oorblyfsels kon gevind word. Die kombuis is nietemin opgerig en 'n loodgieter kon ingeroep word om 'n sloot vir die rioolpyp te grawe. Die sloot sou sowat 'n meter langs die nuwe kombuis gegrawe word. Toe die loodgieter later gekomplimenteer word omdat hy die dag so fluks gevorder het, sê hy: "Ja meneer dit was maklik. Ek het net 'n ry klippe uitgehaal en toe was die sloot klaar". Die ry klippe blyk toe die gekapte klipblokke te wees van die oorspronklike fondasie! Dit het beteken dat die rekonstruksiespan 'n meter uit was met hul berekeninge.

Die vloere van die kombuis en gang was oorspronklik met blou, gesaagde leiklip bedek wat uit groewe op die plaas gehaal is. Om nuwe leiklip aan te bring, sou nie simpatiek gewees het met die bestaande stoepvloere nie. 'n Soektog is toe op tou gesit om ou leiklip op te spoor. Die Germistonse Munisipaliteit het glo gehad, maar dit kon nie telefonies bespreek word nie. Ná 'n persoonlike besoek, blyk die "ou leiklip" toe blou asbesvensterbanke te wees!

Die soektog is voortgesit. Slopers is besoek, daar is gebel en gebedel. Die Departement van Openbare Werke, die Transvaalse Werkedepartement. "Ja, ons het gehad, maar dit was in die pad en is toe stortingsterrein toe." Almal het geweet waarna gesoek word, maar niemand het gehad nie.

Totdat hierdie skrywer sy enkel verswik op 'n ongelyke sypaadjie in die hartjie van Pretoria. Blou gesaagde leiklip. So outen-

3 'n Deel van die dakkappe wat gemaak is uit "getreksaagde" boekenhoutstompe uit die omgewing.

3

तिक as wat jy maar kan kry. Miljoene voete het dáárdie leiklip gereed gemaak vir die Erasmus-kasteel. Vreemd het die Stadsingenieur van Pretoria opgekyk toe hy 'n aanbod ontvang dat sy skewe leiklipsypaadjies vervang sou word met splinternuwe beton.

In 1968 is alle oorspronklike geute van die Kasteel vervang met 125 mm halfronnd-geute op steunarms en vierkantige afleipype met rondes. Teenswoordig is die ou geutpatroon, die sogenaamde "OG pattern" weer verkrygbaar, maar dan slegs in aluminium. Dit was nie aanvaarbaar nie, hoewel die vervaardigers dosyne "restourasie"-werke opgenoem het waar dit suksesvol gebruik is. Ná 'n interessante en leer-same soektog is oorspronklike houtmatryse waarop die geute met die hand vervaardig word by 'n plaatmetaalwerker gevind. Dit het heelwat oorredingsvermoë geverg om die man te oortuig dat ons die handgemaakte geute soek in plaas van die veel goedkoper en stewige moderne geute.

Die 1860-huisie se dakkapverbindings was oorspronklik met beesrieme gedoen. Leerrestante van die oorspronklike breedte en dikte kon nog op die ou kappe gevind word en rieme is nie 'n probleem nie, want duisende beste word daaglik geslag en elke bees het sy vel. Maar beesvelle het hare en hoe verwyder 'n mens dit? Slagpales verkoop die velle aan die leerlooier. Die leerlooier kan nie net die hare verwyder nie, hy moet die vel ook looi. Ge-looide velle is egter onbruikbaar, want die spanning is afwesig as dit droog word. Die onge-looide, nat vel is baie goed knoopbaar en as dit droog

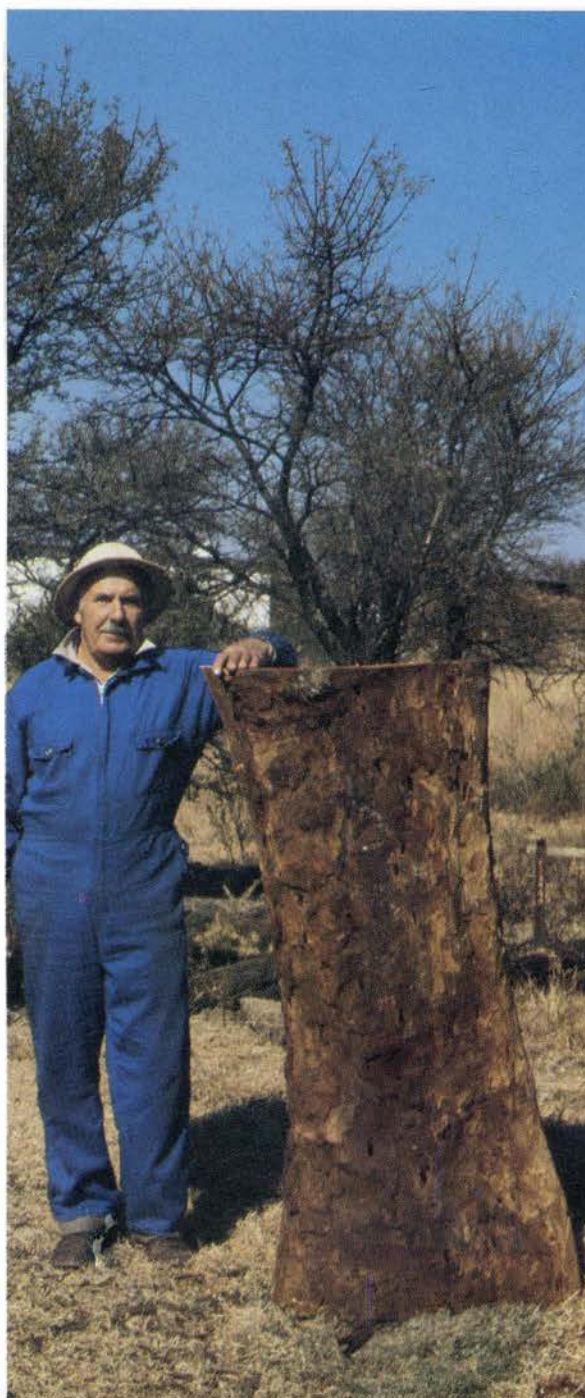
word, krimp dit só dat twee gelaste stukke hout kwalik beweeg kan word. Hoe het hulle dit vroeër gedoen? Die oplossing was ietwat onortodoks. Smeer die vel in met nat hondemis, begrawe die vel vir ongeveer twee dae, en dan is die hare verteer. Word die vel te laat opgegrawe, is dit vol gate, word dit te vroeg gedoen, kan die hare met groot moeite verwyder word.

'n Leerlooier is gevind wat spesiaal twee velle onthaar het. Hy het die proses só aangepas dat die velle nie onnodig deur chemiese middels van vorm en tekstuur verander het nie. Die reuk is nie te beskryf van só 'n gelooide vel agter in die motor se kattebak nie, en na twee weke het die motor nog na 'n beestrok geruik. Maar die kappe sit, sterker as met vandag se boue en moere!

In dieselfde huisie is die vloere op 'n interessante manier gemaak. Rysmierhope is versamel, fyn gestamp en gebrei. 'n Arbeider het dan vir vyf dae elke dag 'n halfuur sy myndans uitgevoer met rubberlaarse bo-op die gestampte rysmierhope wat effens nat gemaak was. Daarna is dit in lae van 20 cm in die huis aangebring en goed vasgestamp. Met verbasing het ons egter aanskou hoe strepe rysmiere elke oggend die klei uit die huisie uitgedra het – terug hoop toe.

Die kultuurhistoriese konsultant wou al die vensterrame, deure en kosyne van die 1860-huisie weer uit boekenhout gemaak hê. ('n Voorbeeld van 'n deur en 'n paar kosyne het gelukkig behoue gebly.) Boekenhout het in daardie jare volop in Pretoria en omgewing gegroei en die bouer (of boer) het geneem wat hy kon vind.

4 Mnr Van Graan met 'n Bosveldse boekenhoutstomp. Deure vir die Kasteel is hieruit vervaardig.

4

Via houthandelaars is uiteindelik by 'n oubaas uitgekome wat as stokperdjie hout versamel en bewerk. Op sy landbouhoewe het 'n boekenhoutstomp gereed gestaan vir die treksaag. Verskillende planke het ook daar rond gelê. Soos die geluk dit wou hê, was sy skoonseun 'n houtwerkonderwyser. Sodoende, en deur middel van spanwerk tussen pa en skoonseun is die pragtigste boekenhoutdeure, -luike en -venster-rame gemaak asof dit 130 jaar gelede was.

Is 'n mens altyd eerlik met restaurasie? In die buiteland is die antwoord: "JA!" Ons is ook, maar ons krui dit met 'n bietjie boereverneukery. Die 1890-huis het heelwat leiklipvloere en klipmure gehad. Die voeë was natuurlik deur die jare geslyt en verweer. Die huis is egter gerekonstrueer en 'n bietjie sement is by die dagha gevoeg. Dit het tot gevolg gehad dat selfs 'n leek kon sien dat dit nuut was. Onder 'n baie moderne spuitmasjien het die voeë deurgeloopt – kom kyk hoe oud lyk dit nou!

"Die bouers van vandag", word baie keer smalend uitgeroep, "die vakmanskap van vroeër is vir altyd verlore." Die pioniershuisie was uit haaks uit omdat hulle pioniers was en die boerehuisie was skeef omdat dit boere was, word vergoedelik gesê. Die herehuisie van die negentienhonderds was uit-haaks en skeef, maar die verneukery was so goed dat niemand dit agtergekome het nie. Die probleem val eers op as 'n mens byvoorbeeld besig is om muurpapier in die 1903-huis aan te bring. Vloere, mure, plafonne, dit pas net nie. Salomo was reg: Daar is niks nuuts onder die son nie.

Main farmhouse, 1988.

Well worth the effort

Esme Bull

1798 when Elizabeth's son sold it to a syndicate of five Englishmen. Neither Prehn nor Gildenhuisen lived on the farm but they must have built some accommodation for the "knecht" in charge of the cattle. In 1772 Thunberg left his horses at "a farmers house" before he crossed by boat to the VOC Post. He had come from the Slabbers farm Theefontein from where the road led directly to Geijtenbergsfontein. In 1776 Governor Swellengrebel found at "Oostwal, a cattle post with but one house in which is no furniture or comforts and no provisions but milk". Elizabeth Gildenhuisen's will, dated 1794, lists 100 head of cattle, 10 trek oxen, a wagon, a handmill, dairy equipment and fishing tackle on the farm, but makes no mention of buildings. A map dated 1795 shows two buildings, probably the house and a stable or dairy.

The farm Oostewal, originally known as Geijtenbergsfontein and for a period as The Recidency, lies on the western shore of Langebaan Lagoon, now but a fraction of its original size. Oostewal has a long and interesting history.

In March 1750 Henning Joachim Prehn, a member of the "burger raad", was granted grazing rights to the farm. In October he received the farm "in eigenbesit" (freehold). At that time it stretched from Geelbekkenfontein in the south-east to Tikosklip in the north and from Massenbergsfontein in the east to the Companies Post in the west. An area far larger than the 59 morgen 298 square roods stipulated in the deed.

In 1757 Prehn sold Geijtenbergsfontein to Elizabeth Taillefert, widow of Hendrik Gildenhuis and it remained in her family until

The only member of the English syndicate who actually lived on the farm was the ex-whaler Thomas Melvill, later joined by another whaler, William Scott. Melvill owned a schooner which was anchored in the lagoon and could have accommodated his small family while he improved the existing buildings, but it is unlikely that during his four-year stay he would have built a gabled house in the Cape Dutch style peculiar to the Swartland and Riverdale areas. He did, however, start a garden which was so successful that the anonymous author of *Gleanings in Africa* reported meeting "an English settler who has made a choice of this retired spot to live with his family ... He has a spot of ground under cultivation which

yields luxurious crops of vegetables although the soil is chiefly sand . . . but he discovered a spring of tolerable water when digging his garden”.

Two members of the syndicate withdrew within the first year of purchase, leaving the rest pressed for money. They petitioned the Colonial Government for permission to sell the grazing rights on Bottelary “which is annexed as a privilege to the farm Geijtenbergsfontein” to Dirk Slabber who in 1804 bought Geijtenbergsfontein, and once again the grazing rights to Bottelary reverted to

Geijtenbergsfontein. Dirk Slabber grew up on the family farm Theefontein which was famous for its hospitality to travellers, among them Lady Anne Barnard and Le Vaillant, who became a great friend of Jan Slabber, Dirk’s elder brother. Dirk, an energetic and enterprising man, was accustomed to comfortable living and it is likely that he built the gabled house shown in Poorterman’s sketch of 1848, plus the stables, barn and servants’ quarters, probably incorporating the original “comfortless house” of 1776. The Opgaafrol for 1812 indicates that he ran quite an establishment. Apart from Slabber and his wife, there were five free Hottentot men and two women, twenty male and five female slaves, ten working and riding horses, twenty stud horses, thirty oxen, 120 head of breeding cattle and 1 060 sheep. He also harvested corn, barley and oats in fair quantities.

Geijtenbergsfontein, despite the area of 60 morgen in the original deed, was very much larger and included the grazing farm Bottelary – a large enough

area to make farming viable. However, James Ewart who visited Saldanha Bay in February 1814, was not impressed with the Slabber menage. He found “a house built on a point of land (which) offered the most miserable accommodation”. He also mentioned that dragoons were stationed on the farm for keeping up communications with Cape Town. In fact, a captain with two men and their horses were quartered at Oostewal to act as express couriers should any French warships be sighted.

In 1815 John Piggot Watney bought Geijtenbergsfontein, together with the grazing rights to Bottelary, for 2 700 guilders. He lived on the farm Klapmuts and used Geijtenbergsfontein as a cattle farm. The descriptive name “Oostewal” was already in use before Watney’s purchase but official deeds retained the original name. The Colonial Government found the old DEI Co Post too small for their purposes and the lack of a strong water supply a serious disadvantage. As Oostewal offered both a strong supply of good water and plenty of accommodation, they approached Watney at the end of 1820 and engineered a swop. Watney was to receive the freehold grant of the farm Klapmuts in exchange for Oostewal which became known as The Recidency until the magistrate at Malmesbury took over the resident’s functions and the farm was sold to M J Brink in 1849. In the diagram to the deed of 1849 the farm is officially designated “Oostewal”.

Fortunately the Cape Town magistrate under whose jurisdiction The Re-

cidency fell, ordered a survey of the property in 1820 with a plan of existing buildings. The two oldest buildings, built at right angles to one another, must have been joined together and extended to form the L-shaped building of the 1820 plan. The measurements given on this plan and on that of the farm house correspond favourably with those of the present buildings.

Soon after the new resident took over, the Colonial Secretary’s approval was sought for the erection of a small store and a cookhouse for the military contingent, a stable and a new signal post. The out-houses were to be used by the boat’s crew and a detachment of dragoons. The existing space must have been considered inadequate for both dragoons and boatmen, and barracks were built with a sergeant’s room and cookhouse. Poorterman’s sketch clearly illustrates these additions:

- The barrack built parallel and to the south of the L-shaped complex of stables and storerooms and facing the sea.
- A signal post with quarters for the signalmen on the beach to the north-west of the dwelling house where they had an uninterrupted view of the signal station on Postberg.
- An additional stable or storeroom to the east of the existing stables.

Poorterman had some difficulty with perspective but the barrack does not appear to be joined to the storerooms. A report dated May 1826 treats the dwelling of the coxswain and crew, the storerooms and stables as one entity with the barrack as a separate building.

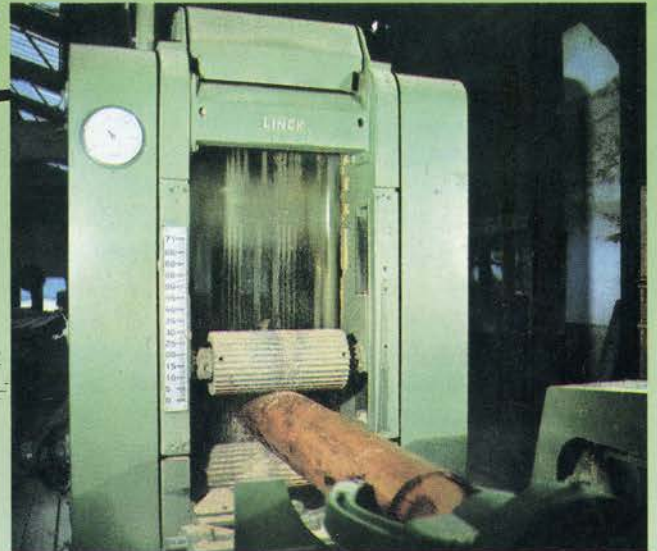
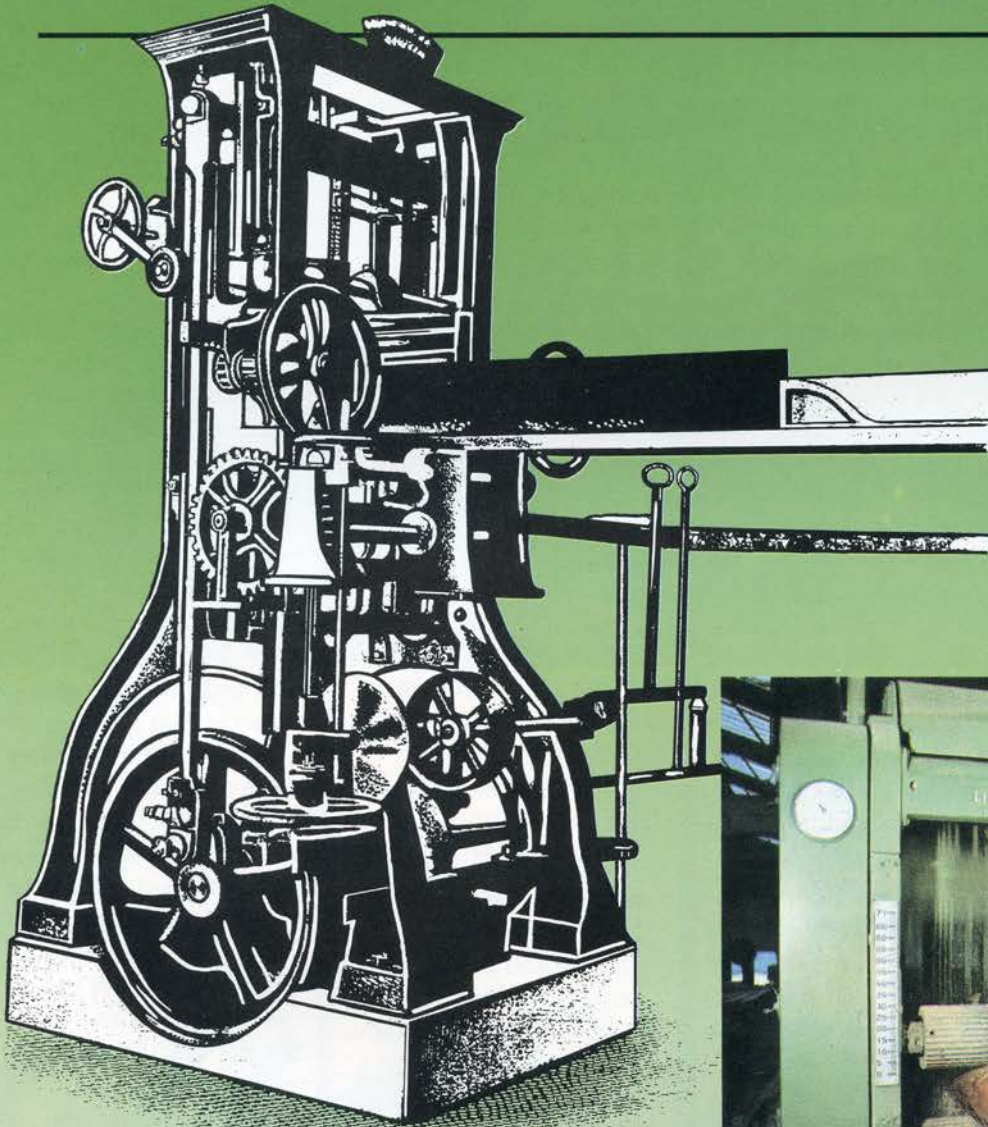
The dwelling house too had to be altered slightly to meet the needs of a Government Residency. The space between the two Ts was closed in and served as the circular room with an access passage from the hall which must have been the resident’s office. The measurements taken by the first Resident Blake, fit the plan in every respect, except the lengths of the circular room and passage which, taken together, add up to 41 feet, whereas the court is just over 31 feet long. The width of both rooms is given as 11’ 6” which is correct. Was the length of the passage in fact 9’ 6”, quite sufficient to give access to the “inner room” and the kitchen? This inner room was a division of the large room opposite the kitchen and its dimensions of 16’ x 12’ 6” agree fairly well with the room presently in that position.

John Blake took these measurements in 1823 during building operations and before they were completed. A mistake or two could easily have been made. Perhaps his arithmetic was at fault in subtracting 22ft from 31ft 6ins and getting 19ft 6ins instead of 9ft 6ins.

Building operations must have begun in 1822 or 1823 since the resident ordered planking for the barrack ceiling on 29 October 1823 and in December he suggested plastering the barrack with clay. However, it was not until 1826 that accounts for “expenses and repairs to the Resident’s quarters and outbuildings at Saldanha Bay including the building of barracks for the military stations and amounting to £657.11.03” were approved by the auditor-general.

Continued on p 29

THE LINCK BETWEEN PAST AND PRESENT

We are today what we built yesterday.

Quality workmanship has always demanded quality tools. That's why, for over a century, LINCK sawmilling machinery has been steadily building on experience and improving its quality.

As we surge forward into the twenty-first century, we become increasingly conscious of the highest standards of the past.

Nukor continues the tradition of high quality and reliability.

MANUFACTURERS AND IMPORTERS OF QUALITY SAW-MILLING MACHINERY

92 Op de Bergen Street, Fairview, Jhb • P.O. Box 3456, Jhb 2000 • Tel (011) 624-1500/9

Telegrams: "Framesaw" Jhb • Telex: 4-85625 SA • Fax (011) 614-2848.

Continued from p 27

The residents frequently complained about the state of the buildings and their letters tell of storm damage, deterioration and imminent collapse of gable and walls. In December 1828 the roof of the dwelling house fell in and had to be replaced. In 1833 the resident again reported "such is the state of ruin of all the buildings at this Residency that there is not one excepting the house I live in that is wind or water tight or that I do not expect to fall in the first tempestuous weather we may have". Colonial engineers visited occasionally and the various buildings were in fact kept in reasonable repair but subsequent owners found to their dismay that constant maintenance was required and is still needed.

A comparison between the existing buildings and the 1820 plans is revealing. A colonial inspector drew a rough plan of a U-shaped house, ignoring the fact that the two arms of the U were set back from the line of the three front rooms, thus making it a double T-shaped house. His measurements, in conjunction with Blake's, and super-imposed on a contemporary plan bear this out.

Double T-shaped homes were fairly common in the Darling/Hopefield area and the plan is strikingly similar to that of Coenradenberg near Hopefield which was built in 1804 by J S Smit. The personage at Mamre and the house on Langrietvalley are both examples of early double T-shaped houses built in the late 18th century but the plan was still in use in the 1830s. Poortermans' sketch shows Oostewal house with a "holbol"

gable, variations of which were popular from the 1760s to well into the 19th century, especially in the country districts. Cook and Fransen give a possible date of 1810 for the house at Bokbaai which has a gable very similar to that of Oostewal. The plan of the house and the shape of the gable date it roughly between 1790 and 1810 which again points to Slabber as the most likely builder. Slabber and Smit must have been acquainted since the latter's farm Coenradenberg lay adjacent to Theefontein and Slabber owned the adjoining farm Ruvalleij. He may well have watched the building of Smit's house and been inspired to build a similar one on Oostewal. This is, of course, mere conjecture but seems both possible and logical.

The next alterations and additions to be made to the house were the raising of the eaves and the extension of the facade of the main house. The gable may have been removed at this time or, considering its instability during the Residency period, it may have collapsed years before and not been rebuilt. The gaps between the barrack and stable complex were filled in to form a square around an inner courtyard. Map CA 2/209 shows four buildings on Oostewal in 1869. Perhaps by then the barrack had already been joined to the stable-storeroom complex.

At the turn of the 19th century it became fashionable to raise the eaves of a house and to introduce a series of small windows or apertures below the roof line. Houses were often "Victorianised" in other ways as well, and it seems that Alexander van Breda

may have enlarged the house between 1882 and 1895. He was a man of means, had a large family and retired to Oostewal from Cape Town where he would have been aware of stylistic changes. J B Rabe also could have enlarged the house but this is unlikely since he owned it for a brief period of two years.

A visit to the headquarters of the Swartland Divisional Council in Moorreesburg proved unrewarding. Plans were not required until 1950 and valuation rolls, which can be most helpful, are kept only for the statutory ten years and are then destroyed. The minute books of the Malmesbury Divisional Council have been preserved but contain no relevant information about the buildings on Oostewal. The date of the alterations is thus a matter of speculation.

Mrs Nathalie Louw, the daughter of H A Stigling remembers living on Oostewal as a girl in her teens around 1908–1911. By then the house had been enlarged and the many rooms around the courtyard were let to Swartland farmers on holiday at the lagoon. Her father started a large vegetable garden and kept a few cows and chickens to supply Langebaan and the whaling stations with fresh produce. He also owned some fishing boats. He sold water to Bryde and Ellefsen for their whaling factories at £5 per month. She remembers a pump and pipeline leading to the channel and a lighter which was specially adapted to ferry water. She says that by the time they arrived on the farm in 1908, Oostewal had for many years been a popular holiday resort with the farmers. It was probably put to this

use during the ownership of the Saldanha Bay Development Company.

Mr Rabe, grandson of J B Rabe confirms that rooms were let to holiday-makers and a map of 1917 shows seven buildings on Oostewal, three of which lie towards the south along the shore of the lagoon. Perhaps additional cottages were built for holiday accommodation but only one now remains.

During the Second World War the government again took over the farm, mainly for its water supply, and soldiers were stationed on Oostewal to guard the water and look for new sources. Several boreholes were sunk and their casing's are still visible. J A Duminy acquired the property from the government in 1948 and embarked on extensive repairs and alterations. When the present owners bought the property in 1961 an appraisal report listed the main dwelling, caretaker's cottage, stable and garage, two labourers' cottages and a section known as the Flats which consisted of four flats of two rooms each, "all in a state of disrepair". In fact the place was a ruin. The main side-gable of the farmhouse had collapsed, doors and windows were missing, little plaster remained on the walls and all the roofs needed replacing or extensive repairs. The sheer hard work put into the rebuilding of the place and the difficulty in obtaining labour and materials make a saga of their own, but the ultimate result has been well worth the effort. Oostewal now lies within the West Coast National Park which protects this historic complex from possible development.

Continued on p 30

Some of the Owners of Oostewal

- 14- 3-1750 Granted to H J Prehn for one year for grazing.
12-10-1750 Granted to H J Prehn – Freehold (in eigen besit).
18- 3-1757 H J Prehn sold to Elizabeth Taillefert, widow of H Gildenhuyts and upon her death transferred to her son Hendrik Albertus.
27- 7-1798 Estate H A Gildenhuyts sold to Syndicate comprising C Nunn, J Walton, J Mills, T Melvill, J Chapman, T Richardson in Scotland.
17- 5-1804 T Melvill (owner of whole) sold to Dirk Slabber.
11- 9-1815 D Slabber sold to J Pigot Watney.
5- 5-1820 J P Watney sold to Colonial Government for use as a Residency.
2- 6-1849 Col Gov sold to Melt Jacobus Brink. (1 630 morgen).

After this the farm changed hands on several occasions until it was bought in 1873 by Johan G W Stigling who subdivided the property and sold the portion today known as Oostewal to Alexander van Breda.

- 7- 6-1901 A van Breda sold to Joshua Rabe.
25- 8-1903 J Rabe sold to Saldanha Bay Development Co.
27- 9-1908 S B D Co sold to H A Stigling.

After Stigling sold in 1911, the farm belonged to the Saldanha Bay Harbour & Railway Co and thereafter to Irvin & Johnson until acquired by S A Government in 1941.

- 16- 3-1948 S A Government sold to J A Duminy.
6- 7-1962 Est J A Duminy sold to Oesterwal Pty Ltd presently comprising C Beresford, G A Bull, C E W Henderson, B Lello & C Milner.

References

Most references from the Cape Archives. Information about owners of the farm are given by courtesy

of the Registry of Deeds, Cape Town.

Carl Peter Thunberg. *Travels at the Cape of Good Hope 1772–1775*. V R S Cape Town, 1986.

James Ewart. *Journal*. Struik. Cape Town, 1970.

Anon. *Gleanings in South Africa 1795–1803*. London, 1806.

P Cloete. *Joernal van Een*

Landtogt in Godee-Molsbergen. Reize in Zuid-Afrika. Vol 4.

Hans Fransen & May Cook. *Old Houses of the Cape*. Cape Town, 1965.

THE STRENGTH BEHIND IT ALL

ISCOR

Man of many Talents

Dr Jean van Onselen

The eldest son of Johann Ernst Alberti who was a councillor and judge of the country of Waldeck and of his wife Eleanore Diesmann, Ludwig Alberti was born in Korbach, Germany, on 20 October 1768.

Very little is known about his early youth which was probably spent in Korbach in the Prussian province of Hesse-Nassau. That he was an exceptional young man is borne out by his many talents which he put to good use.

In 1784 he entered the service of the Republic of the Netherlands just before the age of sixteen and he was commissioned as a sub-lieutenant in the 5th Battalion of the Waldeck Regiment. Ten years later he was promoted to lieutenant. By 1797 he had become adjutant on the staff of General Herman Willem Daendels who played a leading role in the Batavian Republic and who co-operated with the French in the war against Britain.

Regiment

The Dutch East India Company had kept a garrison in its forts in the Cape Peninsula and at its cattle posts and storehouses as far as Plettenberg Bay. These troops were usually Dutch or German mercenaries.

The Waldeck Mercenary Regiment was, as were other European mercenary troops, hired out as soldiers to foreign powers, in order to raise revenue for their masters. The counts who later became princes of Waldeck recruited all able-bodied men to their area, in order to gather in finances.

According to official records, Waldeck troops were first hired out from 1701–1702, although they were probably used in Holland by William II of Orange, when he became Stadtholder in 1647. When these troops arrived in Holland in 1702, England was supporting Holland against the French. The main principalities of western Germany supported Austria against France, so it was only to be expected that Waldeck should hire out his army to the Netherlands, who were paid well for these services.

In 1784, shortly after Alberti joined the Waldeck Regiment, Prince Frederick of Waldeck signed a contract with Holland. The 3rd Regiment which had fought in the American Civil Wars, and which was now named the 5th Battalion, would be stationed in Waldeck, but would be available when Holland needed it. It was called up twice for service, once in 1785 and again in 1793 when France declared war on the United Provinces. By 1795 Holland had

become the Batavian Republic, dependent upon France. When the 5th Waldeck Battalion was sent to the Cape of Good Hope in 1802, it was brought up to full strength from those regiments stationed in Holland. Medding states that amongst the troops were a large number of men from Korbach, Alberti's birthplace. These troops were sent from Holland to Cape Town via Lisbon and Tenerife, under the officers Alberti, Suden and Curtze. Alberti's brother, Wilhelm, served with this Regiment as a lieutenant.

Batavian Republic

By the peace treaty of Amiens, which was signed in 1802 between Great Britain and France, the Cape Colony was to be restored to the Batavian Republic.

Mr Jacob Abraham Uitenhage de Mist, an advocate and a member of the Council for Asiatic Affairs and Possessions which had taken over from the now defunct Dutch East India Company, drew up a plan for the government of the Cape, which was to be directly dependent upon the Netherlands. This plan so pleased the authorities that they appointed De Mist as Commissioner-General to receive the Colony on behalf of the Batavian Republic. Lieutenant-General Jan Willem Janssens was appointed Governor.

On 5 August 1802, Mr de Mist and General Janssens sailed from Texel in the *Bato* (Batavier), together with his daughter and his son, Dr Lichtenstein, tutor to Janssens's son and various officials. Ludwig Alberti

sailed with them, having been placed in command of a chasseurs ("jäger") division of the Waldeck Regiment, on the voyage.

They arrived at the Cape of Good Hope on 23 December 1802, expecting to take over on 1 January 1803. Mayor-General Francis Dundas, the Acting Governor delayed the transfer of the Colony on instructions from England. Commissioner-General de Mist took up quarters in the Castle, which General Janssens and the Dutch officials were lodged in, the Cape Town Barracks and the hospital, together with the Waldeck troops. Later they were sent out to Rondebosch (camp ground) to live under canvas.

The transfer finally took place on 20 February 1803 and on 21 February the Batavian flag was hoisted at the Castle.

De Mist advised General Janssens to send troops to Fort Frederick to replace the British garrison and to keep control over the Xhosa and Hottentot who had devastated the eastern parts of the Colony, and also to hold a watching brief on the volatile Graaff Reinet district.

Lichtenstein notes that the Eastern Cape was in a poor state. The Blacks had robbed and plundered for years and the farmers abandoned their homes and wandered around. The English Government had not been able to re-establish a good understanding between the Xhosa and the colonists.

Major Carl von Gilten was in charge of the Waldeckers who travelled to Fort Frederick on the brig *De Spioen*. He was on hand to receive Janssens and his party on 7 May 1803 when they arrived on

a tour of the Eastern Cape. Alberti and the rest of the "Jäger" arrived on the hooker, *Der Verwachting* on 11 May 1803.

General Janssens set up a commission to start negotiations with the Xhosa and the Hottentot to the west of the Fish River. Alberti was appointed to this commission together with Dirk Gysbert van Renen and Captain WBF Paravincini di Capelli, who was aide-de-camp to Janssens.

Xhosa chiefs

Over the next two and a half years, Alberti paid periodic visits to the Xhosa chiefs in the Zuurveld and to Gaika across the Kat. His keen observations of the Xhosa tribes formed the basis of his scientific account of their customs and tribal life, which was the first substantial treatise to be written on the Xhosa. These visits also gave him an insight into the method of keeping peace among the Blacks and the Whites.

These resolved into suggestions under the title *Some thoughts on the treatment of the Kaffirs in relation to the peace and welfare of the Colony*. He was able to establish a "good-neighbourly relationship" with the Xhosa tribes. Later Lichtenstein was to write: "The esteem in which he was held by the colonists, his influence over the chiefs of the Caffre tribes, his extensive knowledge and the many excellent features in his (in his) character, united to render his administration of so much advantage to the country".

Major van Gilten was recalled to Cape Town in October 1803, because of

renewed hostilities between France and Britain. On his departure Alberti became Commandant of the Waldeck Regiment at Fort Frederick.

When De Mist and his entourage arrived in Algoa Bay in January 1804, Alberti went to meet them and conducted them to his house. Augusta de Mist speaks of him as "our revered friend", and records in her diary that "in addition to a hearty welcome we found all the comforts of life without which we had done for so long". Captain Alberti she states, "had the kindness to relate" to her information about the habits and customs of the Xhosa.

He escorted De Mist and his party out with a detachment of troops. Augusta says "Our party was still more augmented by various families of colonists who were seizing the opportunity of returning to their homes which they had abandoned during the Kaffir invasions. When we camped in the evening, it was as if one saw a walking town".

Acting Landdrost

It was during his visit to Graaff Reinet and the eastern border, to meet the Xhosa chiefs, that De Mist saw the need for creating a new magisterial district in order to keep better control over the lawless region. This district was to be given the name of Uitenhage. Alberti was appointed Acting Landdrost, a position he was to hold in addition to his military duties and he was instructed to consult the leading "burghers" in selecting a site for the Drostdy.

Alberti, together with Commandant Hendrik van Rensburg and Field-Cornet Ignatius Mulder, chose a suitable site on the farm belonging to the widow Elizabeth Scheepers. This farm had been laid waste by the Xhosa and was not occupied. She agreed to sell the farm provided she could live rent-free in the cottage and graze her cattle on the commonage for the rest of her life.

Alberti surveyed the whole district of Uitenhage without incurring extra cost for the government. His experience of dealing with the Xhosa chiefs made him believe that "the Magistrate of the district of Uitenhage would be the most suitable choice for maintaining the necessary friendly understanding with the supreme chief of the Kaffirs and attending to their affairs generally. The importance of this assignment therefore demands special care in filling this position. The magistrate of that district should be an active man, sincerely concerned with the welfare of the Colony and clear and fair-minded in regard to the treatment of uncivilized populations". Finally, he believed that the magistrates of Uitenhage and Graaff Reinet should work together, with the magistrate of Uitenhage in charge of the administration of their affairs.

When the Cape was returned to the British in January 1806, General Janssens wrote to Alberti, informing him of the end of Batavian rule. This letter was handed to him by General JG Cuyler, a British officer. Alberti briefed Cuyler fully on the state and the needs of the district of Uitenhage, before he returned to the

Continued on p 42

**YOU MAY HAVE SEEN
THESE LETTERS IN FRONT OF YOU.
BUT DO YOU KNOW
WHAT'S BEHIND THEM?**

To most people BMW has become synonymous with the ultimate in driving machines.

But at BMW we don't believe we would produce performance cars if as a company we lived by a lesser code.

Which is why our employees enjoy particularly high levels of security, educational facilities and remuneration. Why BMW are committed to South Africa — to the extent that BMW SA is the only manufacturing plant outside Germany. It's the reason why BMW use motorsport —

where engines and instrumentation are put through the ultimate test — as proving grounds for advanced systems and innovative engineering.

From arranging specialised driver training courses to being a major patron of South African art, BMW is committed to the one factor that makes a car worth owning and a company worth buying from. Performance.

BMW. THE ULTIMATE DRIVING EXPERIENCE

RUS-IN-URBE

Dit wil voorkom asof die lang stryd om Foster-huis – naas Pinehurst die enigste oorblywende dubbelverdieping-herehuis uit die Victoriaanse tydperk – te restoureer en vir die nageslag te behou, agter die rug is.

Die verhaal van die bewaringsaksie is 'n sage van volharding.

In 1902, gedurende die bloeitydperk van die volstruisveerbedryf, het 'n plaaslike prokureur, James Alexander Foster, vir argitek Charles Bullock opdrag gegee om vir hom 'n herehuis te ontwerp. Die deftige dubbelverdiepinggebou, 'n mengsel van argitektoniese styl, het eens agteruitgestaan vir Oudtshoorn se ander volstruisveerpaleise nie.

Die huis se doopnaam was Rus-in-Urbe, maar het later jare oneerbiediglik bekend geword as "Foster's Folly". Dieselfde bedryf wat vir sy ontstaan verantwoordelik was het, ironies genoeg, ook tot sy ondergang gelei.

Toe die volstruisveermark so dramaties ineenstort was mnr Foster ook een van die slagoffers. Die pragwoning het deel van 'n insolvente boedel geword met die Standard Bank as trustee.

In 1915 is die Opleidingskollege vir Onderwysers gestig en in Julie 1916 het die Kollege Foster-huis gehuur teen £360 per jaar. Toe die Kollege sy eie geboue in Wesbank in 1924 betrek, het die Unie-regering die kompleks gekoop teen £3 000, hoewel die

agteruitgegaan en al hoe vinniger bouvallig geword. Verskeie verbete pogings is aangewend om die gebou te red – sonder welslae. Gedurende April 1986 is 'n bewaringskomitee in Oudtshoorn gestig onder die vaandel van die Stigting Simon van der Stel. Sy doelstellings was hoofsaaklik die behoud van Oudtshoorn se belangrike historiese- en argitektoniese strukture. Foster-huis het 'n prioriteit vir hierdie bewaringskomitee geword.

Later het 'n versoekskrif meer as 2 000 handtekeninge opgelewer. Daarna het die komitee 'n ambisieuse projek aangepak, naamlik 'n kunskompetisie met historiese geboue as tema. Die reaksie was ooreweldigend en die pryse is tydens 'n swierige onthaal in Foster-huis deur mnr Willem Cruywagen, Voorzitter van die Stigting van Simon van der Stel, aan die weners oorhandig.

Na verdere verhoë tot die Nasionale Raad vir Gedenkwaardighede is die goeie nuus ontvang dat Rus-in-Urbe ten volle gerestoureer en nuttig gebruik sal word. Vir almal wat so hard gewerk het vir hierdie ideaal is die toekoms verseker.

Die huis se
doopnaam was
Rus-in-Urbe,
maar het later jare
oneerbiediglik
bekend geword as
"Farmers Folly".
Die huis sal
nou in ere
herstel word.

hoofgebou alleen meer as £20 000 gekos het. Vanaf die stigting van die Langenhoven Hoër Handelsskool is die huis gebruik as 'n meisieskoshuis totdat hulle in 1972 hul eie Huis Sommers betrek het.

Sedert daardie tyd het die Foster-huis geleidelik

sage van volharding

M Conradie

Skat uit die twintigs

Roger C Fisher & Schalk le Roux, 1989, *Die Afrikaanse woning. Herdrukke uit Die Boerevrou (1919–1931)*. Hamanskraal: Unibook.

SOOS in die inleiding van hul boek genoem, het Fisher en Le Roux heel toevallig op hierdie vonds afgekóm en met voelbare geesdrif hul soektog voortgesit om artikels wat in die twintigerjare in *Die Boerevrou* verskyn het op te spoor en vir die huidige leser te herwin.

Wat 'n skat het hulle daar gevind! In hul inleidende kommentaar word eers die destydse "Suid-Afrikaanse milieu" geskets met veral klem op die politieke en sosiale aspekte. Die kontras tussen die Afrikaanse Taal- en Kultuurbeeweging en die tydgenootlike internasionale van die Bauhaus word treffend onder die hoof "Die argitektoniese milieu" getoon.

Weens die eensydige propaganda van N Pevsner en S Giedion vergeet ons

soms dat ook in die destydse Europa, P Schmitthenner, H Tessenow, K Gruber en andere, ook 'n volkseie argitektuur soos Moerdijk en Pierneef nagestreef en beoefen het.

Die woorde "eenvoudig maar smaakvol" kom soos 'n implisiete refrein in die hele reeks voor en is deur illustrasies van onder andere J R Burg oortuigend uitgevoer. 'n Mens dink onwillekeurig aan die jare sestig-sewentig toe net een geslag later hulself laat geld het.

Pierneef se stelling: "Die Kaaps-Hollandse bouwstyl is beslis on-Afrikaans" met sy "oordadige gewels (p5) wat ook in Holland, Frankryk en Duitsland voorkom" sal menige leser sy wenkbroue laat lig. Hy toon dan 'n Transvaalse bywonershuisie en hoedat dit in harmonie met die landskap staan.

By herhaling word die gebruik van toepaslike konstruksies en veral plaaslike materiale aanbeveel.

Hoe die lewenstyl, boumateriaal en klimaat in die argitektuur reflekteer word, word treffend uitgebeeld aan die hand van die tradisionele stoep. 'n Mens vra jouself af hoe dit moontlik is dat ons onder die invloed van oorsese modes hierdie bou-element kon laat vaar het?

Ook die gebruik van die prieel is noemenswaardig. "Die voordeel hiervan is, dat in die somermaande as dit warm is is daar skaduw en in die wintermaande as die druiwe bladloos is, het ons lekker son om te geniet" (p8). En oor klimplante: "veral in geval van 'n selfgeboode huis bedek en verbloem dit 'n menigte ongeregighe" (p15).

Sinkdakke kry kritiek omdat dit te warm en te koud is, en ook omdat dit die stempel van tydelikheid dra. Daarenteen word grasdakke, klip, rou en gebrande bakstene aanbeveel. "Die smaak van die publiek moet verbeter word, anders sal daar geen

voortgang wees nie” (p22).

Die gebruik van 'n bin-neshuise badkamer word sterk aanbeveel. Dit is nou 'n aanbeveling wat in die daaropvolgende jare met ware fanatisme nagevolg is sodat 'n huis met dubbele (en meervoudige) badkamers amper 'n huis-agent se sine qua non geword het.

Daar is heelwat planne en bespreking waaruit dit blyk dat die kwessie van 'n gebou se oriëntasie nog nie so streng op noord vasgepen was nie. Die aanbevelings van die Nasionale Bounavorsingsinstituut sou eers later volg. Vir mense wat glo dat die geskiedenis homself herhaal, sal dit interessant wees dat die plan op bladsy 28 feitlik net soos die bekende standaard NE 51/9 lyk. Die verskil is egter dat die Boere hierdie huise self moes bou.

Daar is talle moontlikhede vir kultuurhistoriese studies soos byvoorbeeld “Die moderne neiging is om die woonkamer meer en meer te bewoon en die eetkamer al kleiner te maak en alleen vir maaltye te gebruik” (Moerdijk, Junie 1923: 9 & 11, p 30).

Die artikels oor die vuurherd (altoos 'n probleem!), “hoenderboerderij” en oor “bije en heuning” is ware juwele.

'n Verdere belangrike waarde van die publikasie lê daarin dat dit heelwat

bronne vir restoreerders bevat. Die middeldeel handel oor interieurs waarvan die eerste hoofstuk “Die boeredogter haar kamer” heet, “die raam waarin ons droombeeld goed sal pas, ons droombeeld van 'n eenvoudige reine boeremeisie, een met hoge ideale en 'n fijnbesnaarde siel – wat begryp dat die gewone alledaagse arbeid adellike en wat haar omgewing so herskep dat enigeen daaruit kan lees wie en wat sijn is” (Onbekend, Oktober 1919: 17–8, p 65).

Daar is by herhaling beskryf hoe papiervloere gemaak is. Ek het self nog nooit 'n papiervloer gesien nie en sou baie dankbaar wees as 'n leser van een weet wat nog bestaan.

Die laaste hoofstuk handel oor meubilering en ornamente “... daar is gelukkig nie 'n Afrikaanse woord vir sulke bog nie” (p85). Die illustrasies op bladsye 94–97 is besonder smaakvol gedoen.

'n Doelbewuste nuwe-produk van die publikasie is die taalkundige dokumentasie. Fisher en Le Roux was wys om die taal nie te probeer moderniseer nie. 'n Goeie beeld van die verskeidenheid tale wat destyds gelyktydig gesig is, word dus verkry. Die gewoonte om die taal met Engels te deurspek het 'n tradisie van minstens 'n halfeeu geword. Dit gaan dan hoofsaaklik

oor tegniese terme: “case-ment cloth” (p115), “Brunswick Black” (p118), “carbolineum” (p118), ens.

In die teks skryf Moerdijk “spens” (p31) terwyl op die tekening “spins” staan (pp31, 33).

Die publikasie word deur enkele biografieë afgerond. Tipografies is dit keurig versorg met volop outentieke illustrasies. Die effens bruin-getinte druk is gepas by die nostalgiese atmosfeer.

'n Bespreking wat net lof en geen negatiewe kritiek bevat nie, is dalk nie geloofwaardig nie. Enkele punte van kritiek behels die volgende. Die verwysings van Le Roux (1968) Frampton (1985) en Rudofsky (1966) kon ek nie in die bibliografie opspoor nie. Eweneens is die spelling van “lukse” (p26), “inspaning” (p38) en “wnat” (p49) waarskynlik nie outentiek nie. Mev S S Botha se paragraaf “... Ek wil u net vertel ... beantwoord goed. ...” kom tweemaal voor (p70 en p107). Maar dis kleinigheid wat werklik weinig afbreuk doen.

Die boek kos R59,00 (inl AVB) en is beslis die prys werd. Dit word sterk aanbeveel, te meer omdat die tantieme van R6 in 'n navorsingsfonds gestort word. – **D Holm, Hoof: Departement Argitektuur, Universiteit van Pretoria**

Stately home to be training centre

WOODCHESTER Park, a "stately home that never was", enclosed in a quiet valley in western England for well over a century, is to be turned into a training centre for apprentice stonemasons, stained-glass artists, and craftsmen who intend specialising in conservation work.

Inhabited by bats and jackdaws and encroached by brambles and overhanging beech and ash-trees, the French-Gothic style four-storey mansion was commissioned in 1854 by the philanthropist William Leigh, designed by local architect Benjamin Bucknall, and mysteriously abandoned just 14 years later.

Legend has it that Leigh ran out of money or was persuaded that the valley, near the town of Stroud, was unhealthy. Another rumour concerns a man being killed there. None of the stories accounts for the dramatic way the workforce deserted the building, leaving behind their masons' tools and ladders – one of which spans the massive interior, still incomplete, over 100 years later.

The great fascination of Woodchester Park and its suitability for artisan training is that it was built almost exclusively of stone – and built to last. Even in its unfinished state it is a marvellous example of 19th century solidity and the artistry of the craftsman who never completed their work.

Some parts of the house, principally the north-west wing, were completed and this section

of the mansion was briefly occupied at the turn of the century by Leigh's sisters. During World War II, United States and Canadian troops built a tented camp in the grounds and used the house's extensive cellars to store their electrical equipment – some of which is still there. But since 1945 the house has been virtually left undisturbed to nature.

Set in more than nine hectares of land, it was bought by the local authority in 1986 for £20 000. The government body, English Heritage, contributed 80% of the £35 000 needed for essential repairs and now the Woodchester Conservation Group (WCG) is in charge of preserving the massive structure and converting it into a training-centre.

Sally Birch, group chairman, estimates that up to £3 million will be needed to make the most of the house's assets and has no doubt that with the support of industry and con-

servation organisations the project will be completed.

The Prince of Wales has already provided some financial support and WCG has the backing of the Construction Industries Training Board and various British and other European educational and conservation organisations, as well as English Heritage.

However, there is no plan to complete the mansion itself. Initially the trainees will make the north-west wing habitable and then restore the damaged building to its exact state in 1868.

The architecture is particularly interesting, the stonework of exceptional quality. There is a vast bath carved from a single block of limestone and gargoyles in the shape of mythical beasts that spout water from their gaping mouths.

Every stage of construction is visible. On the first storey in some rooms the floors are finished, in others there are ceilings of

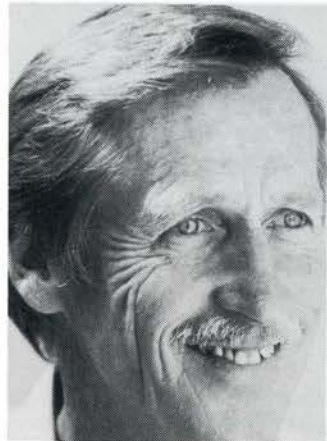
the rooms below, but no floors so that the arching stone ribs are visible from above as well as below.

In other rooms there are no ceilings at all, only the springing-points at the top of the stone pillars, cut off at precisely the right angle to bear the weight of more stone above.

Woodchester Park's greatest glory is its chapel, which has been constructed with all the care and detail employed by medieval craftsmen. Benjamin Bucknall's great-great nephew, architect John Bucknall, said: "The carved bosses are particularly outstanding and compare to any medieval work. My great-great uncle could draw beautifully and also inspire the men on the site to exceptional work."

The house will be open to tourists and Mrs Birch said closed-circuit television would be installed to provide a view of the bat colony. – **London Press Service**

Voortreflike voortreflikheid!

Voormalige Nasionale Raads-lid, mnr Gawie Fagan, het vroeër vanjaar die Orde vir Voortreflike Diens (goud) van die Staatspresident ontvang.

Mev Trudie Wegner ontvang 'n sertifikaat van erkenning namens die Port Elizabethse dagblad, Oosterlig, van die Nasionale Voorsitter dr Willem Cruywagen. Regs is mev Gerda Coetzee, Voorsitter van die Oos-Kaaptak wat jaarliks toekennings maak vir besondere bydraes tot bewaring. Vanjaar is die toekennings gemaak aan die drie dagblaaie in dié stad.

'n Stellenbosche causerie

STELLENBOSCH – Lede van dié Tak van die Stigting Simon van der Stel stap graag rond in die strate van ons dorp. Terwyl hulle loop, flits hul oë ondersoekend heen en weer, op en af.

Watter soort mense is hulle en waarna kyk hulle?

Party van hulle het baie geld. Andere is maar skraps met aardse goedere bedeel. Sommige is ouer, maar daar is ook 'n klompie jonges onder hulle. Daar is professore en onderwysers onder hulle, dokters en landmeters, kunstenaars en sake-manne, boere en pensi-oentrekkers, sekretareses, klerke en argitekte – mense met vele beroepe en ambagte. Almal het een ding gemeen – almal is entoesiaste met 'n intense geesdrif vir die bewaring van ons argitektoniese erfenis.

Baie van hulle is gedurig besig om die grondslag van hulle kennis van hierdie erfenis te verdiep en uit te brei: deur wyd daarvoor te lees; deur meer en meer 'n bewuswording te kweek van hierdie bewyse van die wortels van ons kultuur in die verre verlede, maar veral deur gedurig om hulle te kyk en waar en in te neem.

Waarna kyk hulle en wat probeer hulle raaksien?

Hulle is op die uitkyk na pilasters, en urne en gewels, barok of klassisties. Hulle is bewus van pedimente en kroonlyste, van vensterluike en druplyste en van die groot verskeidenheid boligte. Hulle kyk na die pragtige slingerende ou mure, na ou klipslootjies en broekieskant by

stoepdakke en nokruiters op die dakke van deftige ou Victoriaanse huise. Hulle bewonder die balans, die simmetrie en die ongeëwenaarde waardige proporsies van die Kaaps-Hollandse huise – deur Sir Herbert Baker "the most beautiful domestic architecture in the world" genoem. Hulle soek na die afbeelding van 'n palmboom bo in die pediment van sommige huise – die waarborg dat dit 'n ware Stellenbosse huis is, want op die seël van die ou Stellenbosse gemeente is 'n palmboom ingegraveer met die plegtige woorde, "Die regtveerdige zal groeien als een palmboom", om die palm heen. Hulle hou die grootte van ruite dop om só die bouperiode vas te stel; kyk of hulle nie kan agterkom watter Neo-Georgiaanse huise enkelverdieping Kaaps-Hollandse geboue was nie; let op watter ou huise twee voordeure het; kyk na die mooi ou koetsingange wat nog hier en daar in Dorpstraat te sien is; bewonder die lyswerk van die fasade van barokgewels en die og en die bog, die ritmiese opeenvolging van konkaf en konveks van die vroeë gewels. Die voorkoms van klompies en Bataafse teëls en die koperdeurslotte trek hul aandag, die ou glas met sy opaliserende tinte van meer as 180 jaar gelede in die Grosvenorhuis se vensterruite; die wit ruitbalkies, die groen voordeur en die stinkhoutbinneluike.

Hier is 'n groep mense op wie die ou Latynse spreuk "pares comparibus

facillime congregantur" van toepassing is, en dat soort inderdaad soort soek, want hierdie is almal mense met dieselfde belangstelling. Die Stellenbosse Simon van der Stellers hou hulle soos 'n Jogi net met introspektiese nawelbewondering besig nie. O nee, hulle stap ook met kritiese oë rond om vroegtijdig pogings om 'n ou gebou te sloop, 'n onooglike advertensie teen 'n gedenkwaardigheid, of pogings om 'n ou muur af te breek, raak te sien. Hulle hou hul besig met bepeinsings en besprekings of hierdie of daardie gebou wat probeer om die verlede na te boots, nie eerder 'n misdad teen die egtheid van die dorp se argitektoniese erfenis is nie; of die proporsies van 'n nuwe gebou nie vloek teen die waardigheid en simmetrie van sy ou buurman nie. Hulle bespiegel daaroor en verskil soms heftig onder mekaar of 'n gebou met uitmuntende 1989-moderne argitektuur nie 'n beter buurman vir 'n ou huis is as 'n nagemaakte outydse gebou nie. Mag 'n opening in Dorpstraat met 'n moderne bouwerk gevul word of moet dit opsluit Kaaps-Hollands, Neo-Georgiaans, of Victoriaans wees?

Nou en dan sien jy 'n groep mense deur die oudorp beweeg, begelei deur 'n Van der Steller as cicerone. Dit kan lede van 'n historiese vereniging wees van Port Elizabeth, van Potchefstroom, Simonstad of van Kaapstad. Nou en dan is dit die eggenotes van buitelandse afgevaardigdes-wat 'n groot inter-

nasionale konferensie bywoon; 'n paar keer was dit 'n groep Nederlandse predikante. Altyd is daar die een of ander Van der Steller wat gewillig is om die historiese of argitektoniese agtergrond te verskaf, die saad van bewaring wyd te probeer saai.

Dit sou egter 'n fatale flater wees om net in selfbewondering te verval of om net op die Kaaps-Hollandse boukuns te konsentreer; deur dit te doen sal noodsaaklike perspektiewe nie verkry kan word nie. Daarom onderneem lede van die Tak gereeld uitstappies na ander distrikte. Vroeër het die Tak naweekuitstappies tot sover as Oudtshoorn, Swellendam, Prins Alfred, Bredasdorp en Ceres vir sy lede gereël; deesdae word dit deur ekonomiese redes al moeiliker om sulke uitstappies te organiseer. Nietemin word steeds getrag om ten minste een naweekuitstappie per jaar te reël.

'n Probleem is egter dat, hoewel daar elke jaar 'n aantal jong mense by ons aansluit, daar nie genoeg jong bloed invloei om nuwe stuwings, geesdrif en ywer vir die saak van bewaring te bring nie. Gelukkig is die getroue pensi-oentrekkers nog altyd daar om die onontbeerlike basis vir ons Tak te vorm; mense op wie nie net staatgemaak kan word nie, maar vir wie die Stigting Simon van der Stel en sy werksaamhede 'n besieling is en 'n bevrediging bied wat hulle andersins miskien nooit sou kon geniet het nie. – **Ters van Huyssteen**

Ye olde English countryside

A RURAL scene at Ashdown Forest Farm, Rare Breeds Centre, in southern England, where wool from the Manx Loghtan sheep is spun into yarn using an old-fashioned spinning-wheel.

This breed is distinguished by its four horns and coats of dark brown. It was introduced to the Isle of Man by the Vikings where woollen fragments of a cloak found in a Norse grave have been traced to ancestors of the breed.

The farm has one of the most extensive collections of rare livestock in the country, many of which are in danger of extinction. A setting for the animals has been created typical of the surroundings in which they would have been kept some hundred years ago with period farm buildings and machinery.

Modern farm livestock is very similar in appearance but in the past, regions in Britain had breeds that evolved distinctive physical characteristics to suit a particular environment. Many of the traditional breeds have disappeared for ever, others are in danger, and there is a great need for and interest in conservation. One of the vital measures for protecting these species is to preserve the unique genes older breeds possess that may be absent in modern varieties. In future these genes may be invaluable in overcoming disease or sudden environmental change.

The centre is approved by the Rare Breeds Survival Trust, the national charity set up to safeguard endangered species of farm livestock. – **London Pictures Service**

Uitenhage kry sy eie Van der Stel-tak

DIE totstandkoming van 'n tak van die Stigting Simon van der Stel op Uitenhage is 'n belangrike kultuurgebeurtenis, het mnr Willem Cruywagen, Nasionale Voorsitter van die Stigting, en voormalige Administrateur van die Transvaal, wat as een van die gassprekers by die stigtingsvergadering op Uitenhage opgetree het, gesê.

Hy het gesê ongelukkig is dit so dat kultuur in al sy uitdrukkingsvorme dikwels op die agtergrond geskuif word deur die najaag van die stofflike en die meer tydelike.

Elke geslag bring voort, skep en omskep soos wat sy ewig-veranderende be-

staansomstandighede aan hom dikteer en soos nuwe eise en behoeftes in sy leefwêreld van hom vra.

Mnr Cruywagen het gesê die nageslagte is erfgename van kultuur waarvoor hul verantwoordelikheid moet aanvaar. Indien die erfgoed nie in stand gehou word nie sal die mens van sy waardevolste skatte en volkbesit verloor. Die nageslag sal nie hierdie eie erfenisse behou en vertroetel as kultuurhistoriese erfenis soos waarde-lose weggooigoed langs die pad gelaat word nie.

Hy het gesê 'n mens voel bemoedig deur die sterker-wordende belangstelling in bewaring tydens

die jongste aantal jare. In die Oos-Kaap gaan dit baie bedrywig en het die Stigting binne die voorskrifte van sy akte toestemming gegee dat 'n tak op Uitenhage gestig kan word, wat soos die ander takke in die toekoms meer selfstandig sal funksioneer. Die nuwe tak moet dit as sy taak beskou om met ander bewaringsorganisasies te skakel.

Mnr Cruywagen het die nuwe tak op Uitenhage verwelkom in die familiekring van kultuurdraers en -waardeerders.

• Twintig komiteelede is by die stigtingsvergadering aangewys. Mnr Vivian Strydom, voormalige bur-

gemeester van Uitenhage, is tot voorsitter verkies, mej Christine Malan tot sekretaresse en mnr Trevor Wait as tesourier.

Meer as 60 inwoners van Uitenhage en Despatch het reeds as lede aangesluit. 'n Aksiekomitee het binne tien dae 100 handtekening van inwoners van die dorp gekry om vir hierdie plaaslike tak te beding. Die nuwe tak sal Uitenhage 200 vervang wat gestig is met die doel om onder meer voorbereidings te begin tref vir die dorp se tweehonderdste bestaansjaar in 2004 en om bewaring op die dorp te bevorder. – **UD News/ Nuus**

Unieke fossielspore fassinier Stigtingslede

SUID-KAAPTAK – Die spore wat 'n logge Brachiosaurus 240 miljoen jaar gelede in die klei van 'n prehistoriese moeras getrap het, was onteenseglik die rede waarom lede van die Suid-Kaaptak van die Stigting Simon van der Stel in groot getalle opgedaag het vir 'n onlangse uitstappie na plase in die Prince Albert-distrik.

Die logiese beginpunt vir die Stigting se "paleontologiese" uitstappie was Swartskraal, die plaas van Roy en Lucy Oosthuizen. Lede het van so ver as Plettenbergbaai, Mosselbaai en Knysna op die plaas opgedaag om die Oosthuizens se bekende fossielversameling te besigtig. Die koue en dreigende reënwolke het niemand afgeskrik nie, en die organiseerders het oomblikke van paniek beleef toe meer as 120 lede naderhand begin toustaan het om die grootste

Bokkeveld-fossielversameling in die wêreld van naderby te kon beskou.

Mnr Roy Oosthuizen het aanvanklik begin om die Boesman-werktuie wat hy op die plaas gevind het, te versamel. Later is hy en sy vrou se belangstelling deur fossiele geprikkel. Uiteindelik het hy soveel fossiele vergader dat hy in 1967 die huidige museum op sy plaas gebou het. In samewerking met sommige universiteite en museums is al die fossiele wat hy gevind het, geïdentifiseer, beskryf en gepubliseer. 'n Paar fossiele is ook na hom vernoem.

Nadat tee en toebroodjies genuttig is, het die toer 'n aanvang geneem en is 'n verdere 14 km op die pad na Beaufort-Wes afgelê tot by die uitdraaipad na Zeekoegat. Hier staan die geskiedkundige kerkie wat in 1906 deur die destydse eienaar van Swartskraal, Frederick

Simon Oosthuizen, gebou is. Dit huisves 'n orreltjie wat Cecil John Rhodes in ongeveer 1880 aan die gemeente van Prince Albert geskenk het.

Die kerkie is in 1984 tot 'n nasionale gedenkwaardigheid verklaar.

Die toerlede se opgewondenheid het begin toenem toe daar 10 km verder gery is op die pad na Kleinwaterval. In dié omgewing word reeds sedert 1871 na goud gesoek. Die toerlede is in twee groepe verdeel, want hiervandaan moes daar in die veld gery word op 'n oop vragmotor en 'n paar bakkies. Besoek is om die beurt afgelê by die goudvelde en die kloof met die fossielspore. Die goudvelde het 'n interessante geskiedenis, maar die gebrek aan water het die delwers gekortwiek.

Die besoek aan die kloof waar Vivienne Müller in 1985 die fossielspore ontdek het, het vir die groot-

ste opgewondenheid gesorg. Daar, só duidelik dat niemand kon twyfel nie, was 14 afdrucke van die spore van 'n oerdier, ingedruk in die plat, versteende modderlaag. Iemand het opgemerk dat dit voel asof die natuur tydsaam, deur erosie, bladsy vir bladsy teruggeblaai het tot by die begin van die Skepping. Wetenskaplikes het die voetspore geïdentifiseer as dié van 'n Brachiosaurus. Die dier was 'n lid van die Pareiasauria-familie en het die aarde bewandel tydens die geologiese tydperk wat vandag bekend is as Permianse tydperk. Hy was 'n planteter en sy snaakse tande het hom die hedendaagse bynaam van "handjie-stand-dier" gegee.

Die Stigting-lede het hul uitstappie afgesluit met 'n heerlike ete op Klein Waterval, die plaas van Louis en Vivienne Müller. – **J de Villiers**

Give
the
ideal
gift

HERE is the ideal Christmas present! A set of six wine glasses depicting old buildings on Church Square, Pretoria, is available from the Foundation.

Packed in neat containers they cost R48,00 per set of six (GST inclusive).

Send your cheque with the order form soon so that we can deliver before Christmas.

A number of ties with the Simon van der Stel emblem are also available at R12,50 each.

1 Etched wineglasses depicting six buildings sets (@ R48,00) R.....

2 Ties with Simon van der Stel emblem (@ R12,50) R.....

Ingesluit hierby my tjek/cheque included

Naam/Name

Adres/Address

Telefoon/Telephone

Continued from p 32

Cape as a prisoner-of-war. The true worth of Alberti was correctly assessed by the British who tried to retain his services. But he remained loyal to his Regiment and embarked on the transport ship *William* for Britain. He returned to Holland in 1807, where he joined the army of the Kingdom of Holland, which was now ruled by Louis Bonaparte. He became aide-de-camp to his old friend and chief, General Janssens. In 1809 Alberti, now a Major, took part in the Peninsular War and saw service in Andalucia before he returned to the Netherlands as Chief of Staff of a division of the 2nd army corps. He was knighted by King Louis for his services to Holland. It was at this time that he

made use of the notes he had made on the Xhosa and wrote his account, in German, of their tribal customs. It was translated into Dutch and published under the title of *De Kaffers aan de zuidkust van Afrika, natuur – en geschiedkundig beschreven in 1810*.

Alberti joined Janssens in Java when the latter was appointed Governor-General of Dutch possessions in the east. Janssens arrived at Buitenzorg in 1811. In just two months a British expeditionary force landed east of Batavia and General Janssens once again, as in the Cape, found himself outnumbered by British forces. In an attack which followed on Fort Meester Cornelis (near Batavia), Alberti was badly wounded.

He was nursed by surgeons and his brother Friedrich in Jacartra. He was kindly treated by the British. Lord Minto visited him and sent him refreshments. He had however been weakened by his severe wounds and died on 12 June 1812, in the home of a Mr Thaalman.

In the biographical sketch in the preface of the 1968 translation of Alberti's work, WJ de Kock had written: "His mother lost in him who has departed a loving son of truly childlike affection and his sisters the best of brothers, who after the early demise of the father gladly took upon him the duties of filial gratitude and the assistance of his sisters, and carried them out to the best of his powers".

References

Thanks are due to Mrs M Harrodine, Archivist, Port Elizabeth Library, for her assistance.

Alberti, Ludwig. *Account of the Tribal Life and Customs of the Xhosa in 1807*.

Colvin, Ian D. *Romance of Empire – South Africa*.

Cory, GE. *The rise of South Africa*. Vol 1.

Ffolliott, P. *From Moscow to the Cape*.

Ffolliott, P and Croft ELH. *One Titan at a time*.

Lichtenstein, H. *Travels in South Africa in the years 1803, 1804, 1805, 1806*.

Theal, GM. *History of South Africa*. Vol 5.

Medding, W. *Korbach. Die Geschichte einer deutsche Stadt*.

Uitenhage De Mist, Jonkvrouw Augusta. *Diary of a journey*.

Nou bied Multi-Uitbetaler jou 'n belastingvrye opbrengs en vrye toegang tot jou geld...

Geniet die beste van beide – 'n effektrust en 'n spaarpolis ... in een!

Jy wou nog altyd hoë belastingvrye opbrengste hê. Maar dan was jou geld gewoonlik vir tien jaar vas. En as jy daarvan gebruik, het jy jou belastingvoordele verbeur.

Nou stel Multi-Uitbetaler van Sanlam jou in staat om geld te trek net wanneer jy wil – sonder om te leen ... en sonder om belastingvoordele prys te gee. En jy kan kies of jy maandeliks of 'n enkelbedrag wil betaal.

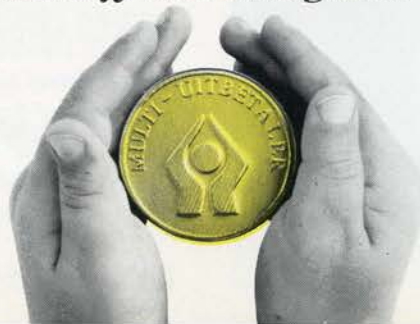
Die effektrust-deel van jou Multi-Uitbetaler is daar om jou vrye toegang tot jou geld te gee – of om geil te groei as

jy nie kontant dringend nodig kry nie.

Ondertussen bly die spaarpolis onaangeraak, sodat jy kan uitsien na uitmuntende belastingvrye opbrengste.

...sonder dat jy tot eendag hoef te wag.

Sanlam
Waar u toekoms tel
Vir seker!

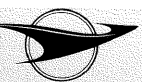
Wie die spore van gister uitwis,
verdien nie die glorie van môre nie.

Waar party mense net eindelose vlaktes en ondeurdringbare kranse gesien het, het ander spoorlyne geskep, stasies opgerig en tunnels gemaak. Ons mag hul pioniersdrif en vindingrykheid nie vergeet nie . . . want dit is dié eienskappe waarmee die toekoms gebou word.

Suid-Afrikaanse Vervoerdienste verewig die trotse oomblikke van die verlede met 'n aktiewe program van bewaring. Ou-ou stasies, geskiedkundige tunnels en legendariese stoomtreine is vandag monumente van 'n onvernietigbare gees.

Dit is ons manier van hulde bring.

S.A. VERVOERDIENSTE
ONS ALLES VIR U

*Elke Sigaret
'n Meesterstuk*